



על נהרות בבל שם ישבנו גם בביתנו בזכרתנו את ציון

«Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθήσαμεν
καὶ ἐκλαύσαμεν, ὅτε ἐνεθυμήθημεν τὴν Σιών»,

(Ψαλ.: 137:1)

Ἡ περί Χιλιασμοῦ διαβολή

«Ἰππίας φησὶν ὅτι **δεινόν ἐστὶν ἡ διαβολία**, οὕτως ὀνομάζων, ὅτι οὐδὲ τιμωρία τις κατ' αὐτῶν γέγραπται ἐν τοῖς νόμοις ὥσπερ τῶν κλεπτῶν· καίτοι ἀριστον ὃν κτήμα

τὴν φιλίαν κλέπτουσιν, ὥστε ἡ ὕβρις, κακοῦργος οὖσα, δικαιοτέρα ἐστὶ τῆς διαβολῆς, διὰ τὸ μὴ ἀφανὴς εἶναι». Πλουτάρχου ἐκ τοῦ (Περὶ τοῦ) διαβάλλειν.

Οσοι ἀπὸ τούτων ἀναγνώστες αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ παρακολουθοῦν μὲ προσοχή τὰ δημοσιεύματά μας, θὰ ἔχουν ἀσφαλῶς παρατηρήσει μὲ πόση μεγάλη συνέπεια σεβόμαστε τὴν πίστη καὶ τὶς δογματικὲς ἀλήθειες ἄλλων θρησκειῶν, πόσο πολὺ προσέχουμε τὰ κάθε εἶδους καὶ κατηγορίας ἀνθρώπινα πιστεύω. Οἱ ὅποιες ἀναλύσεις καὶ παρουσιάσεις θεμάτων ποὺ γίνονται ἀπὸ τὶς στήλες αὐτές — ὅπως καὶ γενικὰ ἄλλες οἱ ἐνέργειες τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου — ἔχουν γιὰ βάση καὶ πλαίσιο τὴν ἀλήθεια καὶ τὸν αὐστηρὸ σεβασμὸ τῶν πεποιθήσεων τῶν ἄλλων καὶ κυρίως ἐκείνων ποὺ ἀναφέρονται σὲ θρησκευτικὰ θέματα. Δὲν ποδοπατοῦμε, δὲν διαστρέφουμε καὶ δὲν κακοποιούμε τὶς δοξασίες ἄλλων γιὰ νὰ ἐπιβάλλουμε — ἢ καὶ νὰ προστατεύσουμε — τὶς δικές μας πεποιθήσεις. Πιστεύουμε ὅτι οἱ Μονοθεϊστικὲς θρησκείες ὑπηρετοῦν τὸν κοινὸ σκοπὸ τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Ἐνα Θεὸ Πατέρα. Ἐπιπλέον αισθανόμαστε μιά μεγαλύτερη τιμὴ, γιατί ἡ δική μας θεοπνευστὴ θρησκεία, ὁ Ἰουδαϊσμός, ὑπῆρξε ἡ θρησκεία - τροφὸς τόσο τοῦ Χριστιανισμοῦ ὅσο καὶ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ. Αὐτὴ ἡ τιμὴ μᾶς δίνει, ἴσως, καὶ μιά μεγαλύτερη εὐθύνη στὶς ἐνέργειες καὶ τὰ λεγόμενα.

Οἱ ἀναγνώστες μας ἀλλὰ καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς γνωρίζουν τὴν κακὴ πίστη προσπάθεια ποὺ καταβάλλεται ἀπὸ κάποιους μεμονωμένους κύκλους — ἐπίσημους καὶ ἀνεπίσημους — τοῦ Ὁρθόδοξου Χριστιανισμοῦ (**σὲ ἀντίθεση μὲ ὃ, τι συμβαίνει σ' ὅλες τὶς ἄλλες χριστιανικὲς ἐκκλησίες τοῦ κόσμου!**) γιὰ νὰ συσχετίσουν ἀνεπίτρεπτα καὶ ψευδῶς τὸν Ἰουδαϊσμὸν τὸν Σιωνισμό μὲ τὴν θεωρούμενη ἀπὸ τὶς Χριστιανικὲς Ἐκκλησίες σάν χριστιανικὴ αἵρεση τῶν «Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβά» (Χιλιασμοῦ).

Γιὰ τὴν ἀντίκρουση αὐτῆς τῆς ψευδολογίας — ὅταν ἐμφανίζεται — ἔχουμε γράψει ἑκατοντάδες ἐπιστολές, ἔχουμε στείλει τηλεγραφήματα — ἐξώδικα, ἔχουμε δημοσιεύσει σειρὰ ἀρθρῶν, ἔχουμε παρῆμει σὲ δικαστήρια. Ἐπὶ ματαίω! Οἱ ψευδολόγοι καὶ κατηγοροὶ, **ὅσακις δὲν εἶναι ἄνθρωποι (πράγμα ποὺ συνηθίζεται στοὺς κύκλους αὐτοὺς!)**, ὅταν βρίσκονται πρὸ τοῦ ὄγκου τῶν συντριπτικῶν στοιχείων ποὺ παραθέτουμε καὶ ἀποδεικνύεται περὶ τὰς τὰς πόσο ἀσχετος εἶναι ὁ Ἰουδαϊσμός (Σιωνισμός) μὲ τὸ Χιλιασμό, τότε σιωποῦν ἢ κάνουν ὅτι δὲν ἀκοῦν ἢ ὅτι δὲν καταλαβαίνουν ὅτι τὰ ὅσα λέγονται τοὺς ἀφοροῦν. «Οὐ μὲ πείσεις, κἂν μὲ πείσεις...».

Ἰδιαίτερο σεβασμὸ δίνουμε — καὶ τὸ ἔχουμε ἀποδείξει — στοὺς ἱερωμένους καὶ κυρίως στοὺς τιτλούχους τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν. Ζητᾶμε, ὅμως — καὶ εἵμαστε βέβαιοι ὅτι καὶ οἱ πιστοὶ τῆς δικῆς τους θρησκείας τὸ ἴδιο ΑΠΑΙΤΟΥΝ — νὰ μὴ λένε οἱ ἱερωμένοι πράγματα ποὺ ἀφίστανται τῆς πραγματικότητος προκειμένου γιὰ τὴ δική μας θρησκεία. Τὸ *Do ut des* ἄλλωστε εἶναι ἕνας θεμελιακὸς κανὼνας, ποὺ ρυθμίζει τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις. Μὲ θλίψη πραγματικὴ καὶ μὲ συντριβὴ — τὸ ὁμολογοῦμε — ἀναγκαζόμαστε κάποιες φορές νὰ ἀπευθυνθοῦμε σὲ ἱερωμένους ποὺ δὲν τηροῦν τὰ ὅσα — σὲ τὸν κάτῳ — διδάσκει αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ Εὐαγγέλιο γιὰ τὴν Ἀλήθεια, ὅταν ἀναφέρονται στὴ δική μας θρησκεία. Μᾶς φαίνεται πραγματικὰ ἀπίστευτο ἀλλὰ καὶ τραγικὸ ὅτι σὲ τὸ τέλος τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἀναγκαζόμαστε στὴν κοίτιδα τοῦ φωτός, τὴν Ἑλλάδα, νὰ στέλνουμε ἔγγραφα ἢ νὰ μεταχειριζόμαστε γλώσσα σκληρῆ, σάν αὐτὴ τοῦ ἐγγράφου ποὺ ἀκολουθεῖ. **Φταίμε, ὅμως, ἐμεῖς;** Ἀσφαλῶς ὄχι, ἀφοῦ ἀναγκαζόμαστε νὰ ἀμυνθοῦμε ἐναντίον τῆς διαβολῆς.

Τὸ Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο βρέθηκε ἐκ τῶν πραγ-

μάτων ἀναγκασμένο νὰ στείλει στὸν Μητροπολίτη Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου τὴν παρακάτω ἐπιστολή:

Σεβασμιώτατε,

Μὲ ἀφορμὴ τὸ πρόγραμμα διήμερης συνελεύσεως τῶν Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβά, δημοσιεύθηκε στὶς τοπικὲς ἐφημερίδες τῆς περιοχῆς σας ἐπίσημη ἀνακοίνωση τοῦ Γραφείου Τύπου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως σας μὲ τίτλο «Οἱ Χιλιαστὲς ὄργανα τοῦ Διεθνούς Σιωνισμοῦ».

Στὴν ἀνακοίνωση αὐτὴ, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἀναφέρεται ὅτι «Οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά ἀποτελοῦν ὄργανα τοῦ διεθνούς Σιωνισμοῦ».

Ἐπίσης, δημοσιεύθηκε ἐνυπόγραφη δήλωση τοῦ ὑφ' ὑμᾶς Ἀρχιμανδρίτου κ. Κ. Σακαρίδη, Ἱεροκήρυκος τῆς Μητροπόλεως σας. Στὴ δήλωση τοῦ ἐν λόγω Ἀρχιμανδρίτου ἀναφέρεται ὅτι ἐπίσημα κείμενα τῶν Χιλιαστῶν ὁμολογοῦν ὅτι ὑπάρχει στενὴ σχέση μὲ τὸν Διεθνή Ἑβραϊσμὸ καὶ Σιωνισμό. Ἐπίσης, ὅτι «Οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά εἰς τὴν πραγματικότητα ἀποτελοῦν διεθνή ἀντιχριστιανικὴ ὀργάνωση, προσκλίνουσιν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν...».

Ὡς θεολόγος καὶ ὡς ἀνώτατος θρησκευτικὸς λειτουργὸς γνωρίζετε πολὺ καλὰ ὅτι οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά δὲν ἔχουν καμιά ἀπολύτως σχέση μὲ τὴ δική μας, παλαιότατη θρησκεία, τὸν Ἰουδαϊσμό. Καμιά Χριστιανικὴ Ἐκκλησία (οὔτε ἡ Καθολικὴ, οὔτε ἡ Προτεστάντικὴ κ.λπ.) προβαίνουν σὲ παρόμοιο συσχετισμὸ, δεδομένου ὅτι εἶναι ἐκ τῶν θεολογικῶν θεσφάτων ἀνύπαρκτος. Ἐπίσης, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, οὔτε κανένα ἀπὸ τὰ Οἰκουμενικὰ Πατριαρχεῖα, οὔτε τὸ κορυφαῖο ἐκεῖνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὔτε ὅμως τώρα πιά καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος (Γραφεῖο Ἀντιαιρετικοῦ Ἀγώνος) σεβόμενοι τὴν ἀλήθεια, διανοοῦνται νὰ ὑποστηρίζουν τὸν ἀνύπαρκτο συσχετισμὸ μεταξύ Ἰουδαϊσμοῦ (Σιωνισμοῦ) καὶ Χιλιαστῶν.

Ἐχουμε κατ' ἐπανάληψη τονίσει ὅτι δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ δὲν μᾶς ἀφορᾷ ἡ ὁποιαδήποτε πολεμικὴ ἢ ἀντιπαράθεση μετὰ τῶν Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβά. Εἶναι θέμα ποὺ ἀφορᾷ ἀποκλειστικὰ τὸν Χριστιανισμό καὶ τοὺς Χιλιαστὲς. Οἱ τελευταῖοι, μάλιστα, διακηρύσσουν ἐπίσημα ὅτι: «δὲν ἔχουν καμιά ἀπολύτως σχέση μὲ τοὺς ἀνευ Χριστοῦ Ἰουδαίους ἢ Ἰουδαίζοντας ἢ Σιωνιστὰς ἢ ἄλλους θρησκευτικοὺς ὁμίλους» (Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά, «Σκοπιά», 1975, σελ. 15).

Ὅποτε εὐλογα προκύπτει τὸ ἐρώτημα γιὰ ποῖο λόγο γίνεται αὐτὴ ἡ ἀνεπίτρεπτη ἀνάμειξη τοῦ Ἑβραϊσμοῦ; Μήπως ἐπειδὴ ὁ κόσμος προόδευσε καὶ δὲν πιστεύει πιά τα παλαιότερα ἐκεῖνα ψεῦδη τοῦ τύπου «οἱ Ἑβραῖοι σφάζουν τὴν Μ. Παρασκευὴ Χριστιανόπουλα καὶ πίνουν τὸ αἷμα τους» ἢ «Μὴ συναναστρέφεσαι Ἑβραίους γιατί εἶναι βρώμικοι καὶ μπορεῖς νὰ πάθεις πανοῦκλα», κ.ἄ. παρόμοια.

Καὶ πέρα ἀπ' αὐτὰ, καίριο καὶ καθοριστικὸ παραμένει τὸ ἐρώτημα πῶς ἐσεῖς δέχεσθε καὶ καλύπτете τέτοιες ἀνυπόστατες ἀπόψεις ποὺ φτάνουν τὰ ὅρια τῆς συκοφαντίας ἐναντίον μίας ἄλλης θρησκείας, τροφὸς μάλιστα ἐκείνης ποὺ ἐσεῖς διδάσκετε».

Με τιμὴ

Ὁ Προεδρεύων
Ἀντιπρόεδρος
Δαβὶδ Σαρφατής

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Ραφαήλ Μ. Σαμπεθαί

Φωτογραφία ἐξωφύλλου: Ἀσσουρμπανιμπάλ ὁ Βαβυλώνιος



Ἡ Ἱσραηλιτική Κοινότης Βόλου διά τοῦ Προέδρου τῆς κ. Ρ. Φρεζή τιμᾷ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος στό πρόσωπο τοῦ Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστόδουλου.

Τό θέμα τῆς ἀνευρέσεως τῶν Χριστιανῶν τῆς πατρίδος μας πού βοήθησαν τοὺς Ἑβραίους κατὰ τὴν κατοχή, ἀπασχόλησε πάντα σοβαρά κι ἀπασχολεῖ ἀκόμα καί σήμερα τὸ Κεντρικὸ Ἱσραηλιτικὸ Συμβούλιο.

Τό θέμα ἀπασχολεῖ σήμερα πιά ἐντονα, γιατί φεύγουν βιολογικά ἀπὸ τὴ ζωὴ ὅσοι κατέχουν στοιχεῖα, πού εἶναι κρίσιμα καί ἀποδεικτικά.

Τό Κεντρικὸ Ἱσραηλιτικὸ Συμβούλιο κατὰβάλλει προσπάθειες πρὸς κάθε κατεύθυνση γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Μὲ τὴν εὐκαιρία παρακαλεῖ καί πάλι ὅλους ὅσους ἔχουν ὁποιαδήποτε στοιχεῖα νὰ τὰ γνωρίσουν στὰ γραφεῖα τοῦ ΚΙΣ.

Χριστιανοὶ ἱεράρχες πού βοήθησαν Ἑβραίους

Οἱ Ἑλληνες Χριστιανοὶ ἱεράρχες

Οἱ Ἑλληνες Χριστιανοὶ ἱεράρχες ἀλλὰ καί ἀπλοὶ ἱερωμένοι πού βοήθησαν τοὺς Ἑβραίους κατὰ τὴν κατοχή ἀποτελοῦν ἰδιαίτερο λαμπρὸ κεφάλαιο. Τό Yad Vashem, τὸ εἰδικὸ Ἰδρυμα στὸ Ἰσραήλ, ἔχει ἤδη τιμήσει μεταθανάτια γι' αὐτὴ τους τὴ συμβολὴ μὲ τὸν τίτλο τοῦ «Δικαίου τῶν Ἑθνῶν» (μὲ τιμητικὸ Δίπλωμα καί φύτεμα δέντρου μὲ τὸ ὄνομά τους) τοὺς ἀοιδίμους Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, Μητροπολίτες Ζακύνθου Χρυσόστομο, Θεσσαλονίκης Γεννάδιο καί Χαλκίδος Γρηγόριο.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΕΒΡΑΙΟΙ

Τοῦ Ἐπισκόπου Ἀχελώου κ. Εὐθυμίου

Στὴν ἐφημερίδα «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» (ὄργανο τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) δημοσιεύθηκε μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῶν 40 χρόνων ἀπὸ τὴ λήξιν τοῦ πολέμου τὸ παρακάτω ἄρθρο τοῦ Ἐπισκόπου Ἀχελώου κ. Εὐθυμίου, μὲ τίτλο «Ἐκκλησία καί Ἑβραῖοι».

Τὸ 1940 μαθητὴς τῆς α' ὁκτατάξιου Γυμνασίου (ε' Δημοτικῆς). Γείτονας καί συμμαθητὴς μου στὸ ἴδιο θρανίο ὁ Ἑβραῖος Μιχάλης Μ. Ἦμασταν φίλοι. Ἐκεῖνος, καλός, ἡσυχος καί καθόλου μισαλλόδοξος. Μὲ εὐχαρίστηση παρακολουθοῦσε τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν, ἐνῶ δὲν ἦταν ὑποχρεωμένος. Μποροῦσε τὴν ὥρα ἐκεῖνη νὰ φεύγει ἀπ' τὴν τάξη. Ἡ κατάσταση, ὁμως, αὐτὴ δὲν κράτησε γιά πολὺ. Ἦρθαν οἱ Γερμανοί. Τὸν Μιχάλη ξαφνικά, τὸν χάσαμε. Κανεῖς δὲν ἤξερε τίποτε γι' αὐτόν καί τὴν οἰκογένειά του.

Ὅταν ἐφυγαν οἱ Γερμανοὶ καί ἡ ζωὴ ξανάρχισε στὴν πόλιν μας, ὁ Μιχάλης φάνηκε ξανά. Ὅλα αὐτὰ τὰ δύσκολα χρόνια ἡ οἰκογένειά του βρῆκε καταφύγιο σὲ μιά ὀρθόδοξη οἰκογένεια, κάπου σ' ἓνα χωριὸ τῆς πατρίδας μας.

Τελειώσαμε τὸ Γυμνάσιο καί χωρίσαμε. Ὁ καθένας τράβηξε τὸ δρόμο του μὲ σύντροφο τίς παιδικὲς ἀναμνήσεις καί τίς περπέτειες τοῦ πολέμου.

Ἐδῶ καί μερικά χρόνια τὸ Ταχυδρομεῖο μοῦ ἔφερε ἓνα γράμμα διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ συνηθισμένα: ἦταν ἀπὸ τὸν παιδικό μου φίλο καί συμμαθητὴ Μιχάλη Μ. πού βρισκόταν τῶρα στὴν Ἀμερική. Ἐνα γράμμα γραμμένο μὲ τὸ χέρι, ἀπλά καί ἐλληνικά, ὅπως γράφουμε στὸν ἀδελφὸ μας καί τὸ φίλο μας.

Μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα ὁ Μιχάλης μοῦ ἔγραφε καί κάτι σημαντικό: ἓνα πανεπιστήμιο τῆς Ἀμερικῆς ἔχει ἀναλάβει νὰ συντάξει τὴν ἱστορίαν τοῦ διωγμοῦ τῶν Ἑβραίων κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμο. «Πρέπει νὰ βροῦμε στοιχεῖα πού νὰ φανερώσουν τὴν ἀγάπην, μὲ τὴν ὁποία οἱ Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες προστάτησαν τοὺς Ἑβραίους στὴν κατοχὴ καί εἰδικότερα ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία».

Τό θέμα ἦταν πολὺ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ καί τελειῶς ἀνεξερεύνητο. Ἀπ' ὅ,τι ἤξερα δὲν ἔχει γίνῃ ἀκόμα καμιὰ εἰδικὴ μελέτη. Ἔτσι τὰ στοιχεῖα ἦταν ἄγνωστα καί ἴσως ἀνύπαρκτα.

Γενικά γνωστὸ εἶναι μόνο πῶς, κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς κατοχῆς, μαζὶ μὲ ἄλλες ἀρετὲς τοῦ ὀρθόδοξου λαοῦ μας φάνηκε καί ἡ εὐρύτητα τῆς ἀγάπης καί ἀνεξικακίας του. Ἀπόδειξη γι' αὐτό ἦταν ἡ προστασία τῶν Ἰταλῶν — ὅταν ἡ Ἰταλία συνθηκολόγησε — καθὼς καί ἡ ἀνυστερόβουλη προσπάθεια τῆς ἡγεσίας καί πολλῶν μελῶν τῆς ἐκκλησίας μας γιὰ τὴ διάσωση Ἑλλήνων Ἑβραίων, πού βρισκόταν σὲ συνεχὴ διωγμὸ ἀπὸ τὰ

γερμανικά στρατεύματα. Μὲ κίνδυνο τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς τους Ἐπίσκοποι καί λαὸς ἐκρυσαν, προστάτησαν, ἔσωσαν καί φυγάδεψαν στὴ Μ. Ἀνατολὴ χιλιάδες Ἑβραῖους. Κορυφαία ἐκφραση τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν τῆς χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης ἦταν ἀσφαλῶς τὸ διάβημα πού ἔκανε πρὸς τὸν Γερμανὸ πλερεξούσιο στὴν Ἑλλάδα Ἀλτεμπουργκ ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, ἐπικεφαλῆς τῶν ἐπιστημονικῶν καί ἐπαγγελματικῶν ὁργανώσεων τῆς Ἀθήνας.

Ὡστόσο, γιὰ ν' ἀνταποκριθῶ στὴν τόσο εὐγενικὴ ἐκκλήση τοῦ παιδικοῦ μου φίλου προσπάθησα ἐδῶ κι ἐκεῖ νὰ βρῶ μερικὰ στοιχεῖα. Τὰ συγκεντρώσα καί τὰ ἔστειλα. Ἐφέτος ἐπανῆλθε, ζητώντας καί νεώτερα στοιχεῖα. Τοῦ ἔστειλα καί πάλι ὅ, τι μπόρεσα ἀκόμη νὰ βρῶ. Ὁ ἐπίλογος τοῦ μικροῦ αὐτοῦ χρονικοῦ γράφτηκε πρὸ ἡμερῶν. Ὅταν ἔλαβα ἓνα γράμμα ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο τοῦ Ταιντσινάτι. Τὸ κείμενό του ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἀγαπητέ Ἐπίσκοπε Εὐθύμιε,

Ὁ ἱατρός κ. Μιχάλης Μ. μοῦ διεβίβασε τὸ ὕλικο πού τοῦ ἀποστέλλετε καί πού ἀναφέρεται στίς ἀξιόλογες προσπάθειες τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ καί τοῦ γραφείου του, σχετικὰ με τοὺς Ἑβραῖους, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν τραγικῶν χρόνων τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Σὰς εὐχαριστῶ γιὰ τὰ στοιχεῖα αὐτά, τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ χρήσιμα γιὰ τὸ βιβλίο πού προετοιμάζουμε ἐπὶ τοῦ θέματος.

Ἀπὸ τίς προσωπικὲς μου ἔρευνες, διεπίστωσα πῶς κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο ὑπῆρχε μιά ἐντυπωσιακὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν πολεμικὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καί τῶν ἀσταμάτητων προσπαθειῶν τῆς γιὰ τὴν προστασία Ἑβραίων πού ὡς ἄτομα κινδύνευαν ἀπὸ πολιτικούς παράγοντες, ἑλληνικούς καί ξένους.

Ἐνδιαφερόμαστε καί γιὰ ὁποιοδήποτε ἄλλο στοιχεῖο πού θὰ μπορέσετε νὰ συγκεντρώσετε, ὥστε οἱ προσπάθειες τῶν συναδέλφων σου ὡς ὀρθόδοξων κληρικῶν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν τρομερῶν ἐκείνων ἐτῶν νὰ μποροῦν νὰ γίνουν γνωστὲς καί στίς ἐπερχόμενες γενεές.

Ἄς ἐλπίσουμε πῶς μιά ἀτμόσφαιρα ἀμοιβαίας ἀνοχῆς θὰ ἐπιτρέψει σέ ὅλους μας νὰ ἐκπληρώσουμε τὸ βιβλικὸ μῆνυμα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, καταβάλλοντας πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ τίς καλύτερες προσπάθειές μας.

Ἰμέτερος

S.B.

Ἀναπληρωτὴς Καθηγητῆς».

Τὸ μικρὸ αὐτὸ χρονικὸ φανερῶνει πῶς γιὰ μιά ἀκόμη φορὰ ἐφαρμόστηκε κατὰ γράμμα ὁ λόγος τοῦ ἀποστόλου Παύλου. «Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην» (Γαλ. γ' 28).

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΙΕΡΑΡΧΕΣ



Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός

Τὸ Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο, προκειμένου νὰ βοηθήσει ἀποτελεσματικὰ τὴν προσπάθεια τοῦ Θεοφ. Ἐπισκόπου Ἀχελώου ἀναζητήσε καί πάλι στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα παραθέτει:

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός

□ Γιὰ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνὸ τὰ σχετικὰ στοιχεῖα εἶναι γνωστὰ κι ἔχουν δημοσιευθεῖ ἐπανειλημμένως.

Ὁ Ζακύνθου Χρυσόστομος

□ Γιὰ τὸν Μητροπολίτη Ζακύνθου Χρυσόστομο, τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα ἔχουν δημοσιευθεῖ σ' αὐτὸ τὸ περιοδικό, στὰ τεύχη 35 (Ἰανουάριος 1981), 65 (Ἰανουάριος 1984), 67 - 68 (Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1984) καί 76 - 77 (Ἀπρίλιος - Μάιος 1985).

Ὁ Θεσσαλονίκης Γεννάδιος

□ Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος μεσολάβησε ὥστε ὁ τότε ἀρχираββίνος καί πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος δρ Κόρετς συνάντησε τὸν τότε πρωθυπουργὸ Ἰωάννη Ράλλη, στὰ γραφεῖα τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, μέ σκοπὸ νὰ τὸν παρακαλέσει νὰ μεσολαβήσει στίς Γερμανικὲς ἀρχές Κατοχῆς γιὰ νὰ ἀνασταλοῦν οἱ διαταγές γιὰ τὴν ἐκτόπιση τῶν Ἑβραίων τῆς συμπρωτεύουσας. Ἡ συνάντηση ἐγένετο στίς 9 Ἀπριλίου 1943, ὅταν εἶχε ἤδη ἐκτοπιστεῖ τὸ 1/3 τῶν Ἑβραίων. Ὅπως γράφει ὁ διαπρεπὴς ἱστορικός τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωσ. Νεχαμά στὸ σημαντικὸ καί ντοκουμενταρισμένο βιβλίο του «In memoriam» (Θεσσαλονίκη, 1976): «Παρουσία τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης (ὁ Ράλλης) ἔχει μιά μυστικὴ συνάντηση μέ τὸν δρ Κόρετς, πού τὸν ἱκετεύει μέ ἐνωμένα τὰ χέρια καί δάκρυα στὰ μάτια, νὰ ἐπέμβῃ ὥστε ν' ἀνασταλοῦν οἱ ἐκτοπίσεις. Ὁ Ράλλης δὲν εἶναι πιά παρὰ ἓνα ράκος. Μὲ τὴν ψυχὴ γεμάτη φόβο, μεσολάβησε ὑπὲρ τῶν θυμάτων. Τί βαρύτητα, ὅμως, μπορούσαν νὰ ἔχουν τὰ ψελλίσματα, πού μόνο εἰρωνεῖα καί περιφρόνηση προκαλοῦσαν στὸν θρασύ νικητὴ; Τὴν ἴδια τὴν ἡμέρα τῆς ἀφίξεώς του, ἡ ἔκτη ἀποστολὴ μετέφερε 2.800 Ἑβραίους τῆς Θεσσαλονίκης καί μόνο ὡς τὰ τέλη Ἀπριλίου ὀκτὼ ἀποστολές Ἰσῆς σπουδαιότητος διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλη, σὲ διάστημα δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν. Ὁ Μέρτεν καθαιρεῖ τὸν Κόρετς καί τὸν συλλαμβάνει γιὰ νὰ

τόν τιμωρήσει γιά τό θράσος του.

Ή πλήρης άποτυχία του Ράλλη άποθαρρύνει όλους όσους έκινούντο στην Άθήνα. Άντιλαμβάνονται ότι κάθε ενέργεια είναι μάταια...» (σελ. 196).

Επίσης, ό Νεχαμά στό ίδιο του βιβλίο (σελ. 138) άναφέρει ότι «...περί τά τέλη Φεβρουαρίου 1943, μόλις στα-



Ο Ζακύνθου Χρυσόστομος

θεροποιήθηκε ή είδηση της καταστροφής πού έπλανάτο πάνω στό έβραϊκό στοιχείο, οι δικηγόροι Δημήτριος Σπηλιάκος, Πέτρος Λεβή, Δημήτριος Δίγκας και ό καθηγητής Βιζουκίδης πήγαν όμαδικά στόν Γενικό Διοικητή Σιμωνίδη γιά νά τόν έξορκίσουν ν' άποτρέψει τούτο τό κακό... Διωγμένοι από τούτη τήν πλευρά, οι γενναίοψυχοι τούτοι άνδρες, έστράφησαν πρós τόν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, τόν Παναγιώτατον Γεννάδιο, πού του υπέβαλαν ένα υπόμνημα, σχετικά μέ τόν κίνδυνο πού άπειλούσε τόν έβραϊκό πληθυσμό.

Ο έξέχων κληρικός έπεσκέφθη άμέσως τόν δρα Μέρτεν και διεμαρτηρήθη, έν όνόματι της πίστεως στό Χριστό, έναντίον τών άποστολών πού έτοιμάζοντο. "Πέριμένα τό διάβημά σας, βεβαίωσε μέ ύφος συμπαθείας και μέ πλαστό τόνο συμπόνοιας, ό πανούργος. "Όμως, οι προσπάθειές σας είναι, δυστυχώς, καταδικασμένες σέ άθεράπευτη άποτυχία. Οι διαταγές είναι κατηγορηματικές και καμιά επέμβαση δέν μπορεί νά τίς τροποποιήσει».

Επίσης, από προφορικές μαρτυρίες, οι όποιες όμως είναι μόνο ένδεικτικές, μαθαίνουμε ότι ό Μητροπολίτης Γεννάδιος, μέ προφορική έντολή του στους ιερείς όλων τών ναών της Θεσσαλονίκης, είχε έπισημάνει νά γίνουν συστάσεις γιά ν' άποφευχθούν έκδηλώσεις άποδοκιμασίας ή χλευασμών κατά τών Έβραίων, όταν οι Ναζί τούς υποχρέωσαν νά ξεχωρίζουν φορώντας τό κίτρινο άστρο.

Όχι μόνο κατά τό Όλοκαύτωμα, αλλά γενικά ό Μητροπολίτης Γεννάδιος, καθ' όλη τή διάρκεια της θητείας του, υπήρξε εύμενής άπέναντι στους Έβραίους και συνέβαλε στη σύσφιξη τών δεσμών ανάμεσα στό Έβραϊκό και στό Χριστιανικό στοιχείο της συμπτωτευούσης.

Ο Δημητριάδος Χριστόδουλος

□ Όπως σημειώνει ό νυν σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Δημητριάδος κ. Χριστόδουλος:

Μέ τήν άφιξη τών Γερμανών στό Βόλο έκλήθη ό γέρον Άρχираββίνος Μωυσής Πέσαχ από τούς ιθύνοντες του «Ίδρύματος Ρόζεμπεργκ», όπως έχαρακτηριζέτο συνθηματικά ή έκστρατεία τών Ναζί γιά τήν καταδίωξη τών Έβραίων και διετάχθη νά παραδώσει κατάλογον τών μελών της Ίσραηλιτικής Κοινότητος Βόλου. Έκείνος, προφασισθείς άδυναμίας συντάξεως του καταλόγου εκείνου άμέσως έζήτησε και έλαβε προθεσμία 24 ώρων, προκειμένου νά τόν έτοιμάσει και τόν παραδώσει. Άναχωρών από τά γραφεία τών Γερμανών καθηθύνθη άμέσως στην Μητρόπολη, όπου έφθασεν άσθμαίνων και κάτωχρος, ζητήσας νά συναντήσει τόν Μητροπολίτην. Ό ίδιος ό Μητροπολίτης άργότερον διηγείτο πώς ύπεδέχθη τόν Άρχираββίνον, του πρόσφερε κάθισμα, τόν καθυσύχασε και ζήτησε νά πληροφορηθεί τήν αίτίαν της μεγάλης ταραχής του. Πληροφορηθείς αυτήν, άμέσως και άνευ χρονотριβής, έπεκοινώνησε μέ τόν φίλον του Σέφελ, πρόξενον της Γερμανίας στόν Βόλον, ό όποιος συνέστησε νά είδοποιηθούν καταλληλώς και μυστικώς όλοι οι Ίσραηλίτες του Βόλου νά έγκαταλείψουν τίς οικίες των και νά φύγουν έκ Βόλου, διότι ό κατάλογος έπρεπε νά συνταχθεί και παραδοθεί και ή σύλληψίς των ήτο βεβαία. Τούτο και έγινε. Όσοι έξ αυτών πίστευαν εις τήν είδήσιν, έφυγαν στό χωριά του Πηλίου και άλλου, οι δέ παραμεινάντες συνεληφθησαν και πολλοί έξ αυτών έθανατώθησαν.

Διά τούς κρυπτομένους εις τά χωριά Ίσραηλίτας, ό Μητροπολίτης έδωσεν έντολήν εις τούς ιερείς νά μεριμνούν γιά ότιδήποτε είχαν ανάγκην, μή κάμνοντες διάκρισιν καμία. Τούς δέ έγκλεισθέντες στην Κίτρινη Άποθήκη και μάλιστα στην μίαν πτέρυγά της, έφρόντιζον, όπως και τούς Χριστιανούς κρατούμενους, πού κατείχαν τήν άλλην πτέρυγα, οι έντεταλμένοι της όργανώσεως της Έκκλησίας «Χριστιανική Άλληλεγγύη», οι όποιοι καθημερινώς μετέβαινον εκεί και προσέφεραν τροφή, μεταδίδοντες χρήσιμες πληροφορίες από έξω πρós αυτούς ή μεταφέροντες άλλες από μέσα πρós τά έξω.

Πολλοί έκ τών Ίσραηλιτών πού έφυγαν στό χωριά πρós σωτηρίαν των, παρέδωσαν στόν Μητροπολίτην διάφορα τιμαλφή



Ο Θεσσαλονίκης Γεννάδιος

Χριστιανοί 'Ιεράρχες



Ο Δημητριάδος Χριστόδουλος

και άλλα χρυσά αντικείμενα των εντός δεμάτων, τα οποία ο Μητροπολίτης εφύλαττεν στον οίκον του, έως ότου τού τα εξήτησαν οι δικαιοῦχοι, όταν επέστρεψαν στις ἐστίες των. Οἱ οἰκείοι τοῦ Μητροπολίτου δηγγοῦνται ὅτι στίς βιβλιοθήκες του, πίσω ἀπό τὰ βιβλία ὑπῆρχαν κρυμμένα τέτοια μικροδέματα, βαριά ὀπωσδήποτε, τὰ ὅποια ὅταν τυχαία ἐκείνοι ἀνεκάλυπταν, ἀναζητοῦντες κάποιο βιβλίο, ὁ Μητροπολίτης τούς ἐλεγε νά μὴν τὰ θίξουν, νά μὴν τὰ ἀνοίξουν, ἀλλὰ νά τὰ τοποθετήσουν στή θέση τους, ἐξηγώντας τί περιείχαν καί εἰς ποῖον ἀνήκαν.

Παράλληλα, μερικοὶ Ἰσραηλίτες, ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὴν ἀγαπὴν πρὸς αὐτοὺς τῶν Χριστιανῶν, παρέδωκαν σέ ναοὺς τῆς πόλεως μας πρὸς φύλαξιν ὀγκῶδη ἀντικείμενα τῶν σπιτιῶν τους, ὅπως π.χ. ὁρολόγια μεγάλα τοίχου κ.λπ., τὰ ὅποια εἴτε παρέλαβαν ἀργότερα εἰς τὴν κατοχὴν των, εἴτε τὰ δώρησαν εἰς τούς ναοὺς.

Τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα ἠρρύσθημεν ἐκ πληροφοριῶν ἐπιζώντων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξ ἀνθρώπων τοῦ οἰκιακοῦ περιβάλλοντος τοῦ Μητροπολίτου Ἰωακείμ καὶ ἐξ ἄλλων γνωριζόντων καλῶς τὰ πράγματα τῆς περιόδου ἐκείνης.

Συμπληρωματικά μέ τὰ παραπάνω ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Βόλου κατέχει καὶ τὰ ἑξῆς:

□ Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ διωγμοῦ, ὁ Μητροπολίτης ἐφοδίασε τὸν Ἀρχираββίνου Βόλου Μωσὴ Πέσαχ μέ συστατικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς περιοχῆς, γιὰ νά τοῦ παράσχουν ἀσφάλεια.

Ἡ ἐπιστολή, σύμφωνα μέ σχετικὸ δημοσίευμα τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀρχираββίνου, ἔχει ὡς ἑξῆς:

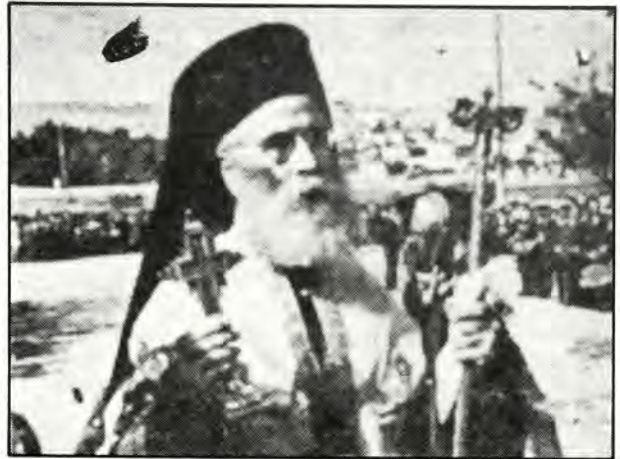
«Βόλος, 28 Σεπτεμβρίου 1943

Ἀγαπητὴ ἐν Κυρίῳ,

Συνιστῶ τὸν ἐπιφέρωντα γέροντα, διδάσκαλον καὶ παρκαλῶ πάντα ἀδελφόν, ὁ ὁποῖος θά τόν συναντήσῃ, νά τόν ἀκούσῃ μετὰ προσοχῆς καὶ εὐμενείας καὶ νά τοῦ παράσχῃ πᾶσαν διευκόλυνσιν εἰς ὅ, τι ἤθελε χρειασθεῖ διὰ τὴν ζωὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ ποιμνίου του, διὰ νά μὴν πέσουν θύματα τῆς παρούσης δυσκόλου περιστάσεως.

Μετ' εὐχῶν πρὸς Θεόν
Ο Δημητριάδος Ἰωακείμ»

Εἶναι ἐπίσης βέβαιον, ὅτι ἀπὸ τῆς θέσεώς του ὁ Μητροπολίτης Ἰωακείμ, διὰ μέσου τῶν ἐφημερίων τῶν κομπολέων καὶ χωρίων, συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὴ διά-



Ο Χαλκίδος Γρηγόριος

σωση τῶν ὁμοθρήσκων μας. Σέ εὐρύτερο τομέα, ὁ ἴδιος ἔκανε παραστάσεις πρὸς τίς Γερμανικὲς ἀρχές τοῦ Βόλου, γιὰ τὴ διάσωση συλληφθέντων Ἑλλήνων (Χριστιανῶν καὶ Ἑβραίων) κ.λπ.

Ο Χαλκίδος Γρηγόριος

□ Ο Μητροπολίτης Χαλκίδος Γρηγόριος θεωρεῖτο προστάτης τῶν Ἑβραίων τῆς Χαλκίδας.

Όταν, κατὰ τὴν Κατοχὴ, οἱ Ἑβραῖοι ἐξαναγκάσθηκαν νά ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν καὶ νά καταφύγουν στὰ γύρω χωριά, ὁ Μητροπολίτης μέ πρωτοβουλία του προθυμοποιήθηκε νά κρατήσῃ τὰ 6 Σέφερ Τορά (κύλινδρους τοῦ Νόμου) τῆς Συναγωγῆς, τὰ ὅποια διαφύλαξε στὸ σπίτι του διατρέχοντας τοὺς γνωστούς κινδύνους. Μετὰ τὴν Κατοχὴ ἐπέστρεψε στὴν Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα τὰ Σέφερ Τορά δωρίζοντας συγχρόνως καὶ ἓνα σπάνιο βιβλίο τοῦ 15ου αἰῶνα περὶ Ἑβραίων, γιὰ νά συμβάλλῃ ἐν τῇ ἀναδημιουργοῦμένη λεηλατημένῃ βιβλιοθήκῃ τῆς Κοινότητος.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς, ὁ Μητροπολίτης Γρηγόριος βοήθησε ποικιλοτρόπως ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀπ' αὐτὴ πολλές φορές ἔδειξε τὰ φιλοεβραϊκά του αἰσθήματα, ἰδίως σέ μιά περίπτωση συκοφαντίας τῶν Ἑβραίων, πού παρουσιάσθηκε ὀργανωμένη κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Πάσχα τὸ 1950. Τότε ὁ Μητροπολίτης δημοσίευσε στὸν τοπικὸ Τύπο καὶ κυκλοφόρησε ἐνυπόγραφη ἀνακοίνωση στὴν πόλιν, καυτηριάζοντας τίς ἀνυπόστατες κατηγορίες.

Ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα ἔχει τιμῇ τὴ μνήμη τοῦ Μητροπολίτη Γρηγορίου γράφοντας τὸ ὄνομά του μέ χρυσὰ γράμματα στὴν πλάκα τῶν εὐεργετῶν, πού εἶναι ἐντοιχισμένη μέσα στὴ Συναγωγὴ.

Ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Βόλου τιμᾷ τὴν Ἐκκλησίαν

Κατὰ τὴν ἡμέρα Πένθους 1984, μέ τὴ συμπλήρωση 40 χρόνων ἀπὸ τὸ Ὀλοκαύτωμα, ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Βόλου ἀπένειμε στὸν σεβ. Μητροπολίτη Δημητριάδος κ. Χριστόδουλο Δίπλωμα Εὐγνώμοσύνης γιὰ ὅσα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπραξέ πρὸς διάσωση τῶν Ἑβραίων, κατὰ τὸν ναζιστικὸ διωγμό.



23 CENTURIES THESSALONIKI

‘Η μονοδιάστατη έκφραση παράγοντας παρακμής τῆς Θεσσαλονίκης

Τῆς Δρ ΧΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ,
Λέκτορος τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης

Μερικές προκαταρκτικές διευκρινίσεις

1) Ἀπό τούς πιά διφορούμενους καί ἀμφισβητούμενους ὁρους τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν εἶναι ὁ ὅρος ἀνάπτυξη, πού κατὰ τὰ γενικότερα παραδεκτά, μόνο οἰκονομικά μπορεί νά ἔχει κάποιο νόημα... γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο, προτίμησα νά χρησιμοποιήσω τόν ὅρο ἀκμή (καί παρακμή) πού (ἔστω ἱμπρεσιονιστικά) ἐκφράζει ὅλη ἐκείνη τήν ἐπιβολή τῆς Θεσσαλονίκης σάν ζωτικό κέντρο τῆς Βαλκανικῆς, σά τέλη τοῦ 19ου καί τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. (ἐπιβολή πού δέν εἶναι μόνο στρατηγική, οἰκονομική ἢ πνευματική, ἀλλά ὅλα αὐτά μαζί μέ μία χαρακτηριστική ὑπερεθνική ἰδιαιτερότητα, πού χάθηκε ἀνεπιστρεπτί...).

2) Σ' αὐτό τό σημείο θέλω νά τονίσω ὅτι ἡ σύντομη ἀνάλυση πού ἀκολουθεῖ δέν ἔχει σκοπό νά ἀποτελέσει ἄλλη μία νοσταλγική ἀναζήτηση αὐτοῦ τοῦ σημαντικοῦ μοναδικοῦ παρελθόντος πού χάθηκε γιά πάντα μετά τήν ἀνακατάταξη τοῦ 1912· φίλοδοξία τῆς εἶναι νά προσπαθῇ νά ἀνιχνεύσει τό λόγο (ἢ τούς πιθανούς λόγους) πού ὡδήγησαν τήν πόλη ἀπό τήν ἀκμή στήν παρακμή, πού συμπίπτει μέ τό **πέρασμα ἀπό τή θεοκρατία στόν ἐθνικισμό** ἀπό τήν Ἀνατολή στή Δύση, ἀπό τήν πολυπολιτισμικότητα στόν ἐλληνοχριστιανικό πολιτισμό.

3) Τελευταία διευκρίνιση: οἱ χρησιμοποιούμενοι ὅροι ἐννοοῦνται στήν κοινωνιολογική ἐννοιά τους (κι ὄχι στήν ἐννοία πού τούς δίνει ἡ καθημερινή χρήση τους).

Α. ‘Η Θεσσαλονίκη πρίν τήν Ἀπελευθέρωση

Δεδομένου ὅτι μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα ἡ ἐποχή ἀκριβῶς τῆς μετάβασης ἀπό τόν ἕνα κόσμο στόν ἄλλο (γιατί κατὰ τή γνώμη μου ἐδῶ βρίσκεται κι ὁ οὐσιαστικότερος λόγος παρακμῆς), θά ἀναφερθῶ στήν τελευταία περίοδο ἀναλαμπῆς τῆς πόλης κάτω ἀπό τόν τουρκικό ζυγό κατὰ τό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰ. καί τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ στήν περίοδο, δηλαδή, κατὰ τήν ὁποία ἡ πόλη ἀποτέλεσε πόλο ἑλξης καί ἐνδιαφέροντος καί πού χαρακτηρίζεται ἀπό μία ὥριμη πνευματική ἀναζήτηση κι ἕναν ἐντονο κοινωνικό ὄργασμο.

Τό σημαντικό χαρακτηριστικό τῆς φυσιογνωμίας τῆς πόλης εἶναι ἡ πολλαπλή πολιτισμική ἐκφραση τοῦ μωσαικοῦ τῶν ἐθνοτήτων πού τήν ἀποτελοῦν κι ἀπό τίς ὁποῖες ἐπικρατέστερες (τόσο πληθυσμιακά ὅσο καί πολιτιστικά) εἶναι γιά τή συγκεκριμένη περίοδο, ἡ ἰσραηλιτική, ἡ τουρκική καί ἡ ἑλληνική. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ θρησκευτικότητα ὀριζε τόν πολιτισμό, ὑπῆρχαν τρεῖς διαφορετικές ἐκφράσεις, πού, ὅμως, συνθέτονταν σ' ἕνα μοναδικό παράδειγμα γόνιμης συνυπαρξῆς: ὅπως ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὁ Κ. Μοσκώφ¹.

1. Θεσσαλονίκη: Τομή τῆς μεταπρατικῆς πόλης.



Θεσσαλονίκη: σε παρέλαση οι Έβραίοι υποδηματοποιοί με τό λάβαρο της Όμοσπονδίας τους.

Μέσα στην πόλη αντιμάχονται δύο έσωτερικές αισθήσεις της πραγματικότητας: ή λαϊκή Όρθοδοξία καί ό μυστικισμός του Όσραήλ. Ό αίσθηση του άλλου, ό έρωτας του πλησίον έντοπίζεται μέ πείσμα στόν άνθρωπο της Θεσσαλονίκης, όπου κι άν αυτός βρίσκεται, όπου καί νά τόν έχει τοποθετήσει ή θέση του μέσα στό σύστημα. Τί χαρά πού ό άλλος είναι εδώ... ναυτία έμπρός στην άναπόφευκτη μόνωση...».

Κάνοντας μία σύντομη άναδρομή στην ιστορία της πόλης, βλέπουμε ότι αντίθετα μέ την Εύρώπη, όπου ή κυρίαρχη χριστιανική έκφραση έπνιξε κάθε άλλη, υπάρχει στην Θεσσαλονίκη μία χαρακτηριστική θρησκευτική άνοχη. Όπως είναι γνωστό, ύστερα από διωγμούς πού όφείλονταν στους θρησκευτικούς φανατισμούς της Δύσης κατά τόν 15ο αιώνα, πολλοί Έβραίοι βρήκαν καταφύγιο κι εύδοκίμησαν στην πόλη (χάρη στην άνοχη πού ό Σουλτάνος Βαγιαζήτ έκανε πράξη πολύ πρίν άκουστούν τά κηρύγματα τών Th. More καί Βολταίρου). Έξυπακούεται ότι ό μωαμεθανισμός ήταν κυρίαρχη θρησκεία, ενώ οι Όσραηλίτες είχαν τό προνόμιο του «μουσαφίρη» — σέ αντίθεση μέ τούς χριστιανούς ραγιάδες· παρ' όλα αυτά οι διάφορες έκφράσεις κατάφεραν νά συνυπάρχουν, κάτι πού όδήγησε στη δυνατότητα ολοκλήρωσης τών διαφόρων κοινότητων της πόλης κι ιδιαίτερα της ισραηλιτικής. Πράγμα πού συνετέλεσε στην άκμή της Θεσσαλονίκης, πού πήρε κοσμοπολιτικό χαρακτήρα κι έγινε ή μοναδική πόλη της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας πού έκσυγχρονίστηκε μέν πάνω σέ δυτικά πρότυπα, χωρίς όμως νά χάσει τίποτα από την ιδεολογική της ιδιαιτερότητα.

Ό αναπτύχθηκαν έμπορικές σχέσεις, ιδρύθηκαν βιβλιοθήκες, άκαδημίες, σχολεία, τυπογραφεία· οι Έβραίοι της πόλης έφτασαν νά είναι έμπορικά τόσο ισχυροί, πού μπορούσαν νά έπηρεάζουν τούς ήγεμόνες της Δύσης γιά νά προστατεύσουν τούς εκεί όμοιοθρήσκους τους², ή

Θεσσαλονίκη μέ την έντονη έβραϊκή σφραγίδα, ονομάστηκε δίκαια «Μάνα του Όσραήλ» καί «Δεύτερη Όερουσαλήμ», κι άκολουθεί κατά κάποιο τρόπο ή μοίρα του έβραϊκού στοιχείου της· πέφτει σέ παρακμή μετά τόν 17ο αιώνα γιά νά φτάσει στην άναλαμπή του τέλους του 19ου αι. (στην όποία συνέτειναν, βέβαια, άντικειμενικοί λόγοι, όπως ή σιδηροδρομική σύνδεση, οι άνακατατάξεις στά Βαλκάνια κ.λπ.).

Γιά την περίοδο πού μάς ενδιαφέρει ή Θεσσαλονίκη είναι ένα κοσμοπολιτικό κέντρο (όπου οι Έβραίοι κρατούν τό έμπόριο, τίς τράπεζες, ή βιομηχανία). Τό πληθυσμιακό κυρίαρχο έβραϊκό στοιχείο επιβάλλεται έμπορικά (τά Σάββατα έρμώνι ή πόλη καί σταματάει κάθε κίνηση στό λιμάνι...) ή πόλις διατηρεί καί γι' αυτή την περίοδο τό βασικό της χαρακτηριστικό, δηλαδή την πολυπολιτισμικότητα: παρ' όλη την τουρκική πολιτική κυριαρχία, ή Θεσσαλονίκη αποτελεί μοναδικό παράδειγμα, πολλαπλών πολιτιστικών έκφράσεων. Τούς Έλληνες άπασχολεί ή Μεγάλη Όδέα, τούς Τούρκους ή νεοτουρκική έπανάσταση (ή όποία σήμανε μία χρυσή έποχή γιά τούς Όσραηλίτες: άς μήν ξεχνάμε ότι οι ντονμέδες θά γεννήσουν στόν όθωμανικό χώρο τό τεκτονικό κίνημα, άπ' όπου θά πηγάζει ό έκμοντερνιστικός νεοτουρκισμός³).

Διαφαίνεται ήδη ή άλλαγή πρós την έθνική έκφραση πού έρχεται μαζί μέ την άστική άνάπτυξη. Τό χαρακτηριστικό της έποχής είναι ότι ενώ ή έμπορική κίνηση καί ή βιομηχανία της Θεσσαλονίκης δέν είχαν τότε μεγάλη διαφορά από εκείνες τών δυτικών πόλεων, ή κυρίαρχη έκφραση της πόλης συνέχιζε νά είναι (καί φυσικά αυτό δέν ήταν δυνατόν νά κρατήσει πολύ άκόμα), θεοκρατική,

2. «Χρονικά», τεύχος 70, Σεπτέμβριος 1984 (Όφιέρωμα στη Θεσσαλονίκη) σελ. 27.

3. Κ. Μοσκόφ.

Ἡ μονοδιάστατη ἔκφραση παράγοντας παρακμῆς τῆς Θεσσαλονίκης

ὁμως ὁ ἔξαστισμός (πού ὀφειλόταν κατά μεγάλο μέρος στήν ἰσραηλιτική κοινότητα) ὀρίμαζε ἀναπόφευκτα καί τήν ἐθνική ἔκφραση καί ξέρουσε ὅτι ἡ ἐθνική ἔκφραση ἔχει μονοδιάστατη λογική (δέν ἀνέχεται ἰδεολογικά τή συνύπαρξη, τή σύμμιξη μέ τόν ξένο). Αὐτό, εἶναι κατά τή γνώμη μου ἕνας ἀπό τούς βασικούς λόγους ἀτονίας τῆς πολυδιάστασης, σχεδόν ἀμέσως μετά τήν ἀπελευθέρωση, μαζί μέ τή νέα ἐθνική πραγματικότητα.

Ἐπισημαίνεται ὅτι σύμφωνα μέ τίς ἐπίσημες ἀπογρα-

φές τῆς ἐποχῆς ἡ πληθυσμιακή ἀναλογία τῆς πόλης ἦταν:

- Γιά τό 1895, ἐπί συνολικοῦ πληθυσμοῦ 120.000: Ἰσραηλίτες 50.000, Τούρκοι 25.000 (ἐκ τῶν ὁποίων 2-3.000 Ντονμέδες), Ἕλληνες 18.000
- Ἐπίσημη ἀπογραφή τῆς 28.4.1913: Ἰσραηλίτες 61.439, Τούρκοι 45.867 (5.000 Ντονμέδες), Ἕλληνες 39.956⁴

Ἡ Θεσσαλονίκη μετά τήν Ἀπελευθέρωση

Η δεκαετία 1912 - 22 εἶναι καθοριστική γιά τήν μετέπειτα μορφή τῆς πόλης πού ἄλλαξε ἀπότομα (μέσα σ' αὐτή τή δεκαετία, ἐπῆλθε καί ἡ θεαματικότερη ἀποδυνάμωση τοῦ ἐβραϊκοῦ στοιχείου τῆς). Ἡ ἀλλαγὴ αὐτή ὀφειλόταν κατά τή γνώμη μου (ὅπως ἤδη συντομα προανέφερα) σ' αὐτό πού «ποιητικά» ὀνομάζει ὁ Κ. Μοσκόφ: «γένεση τοῦ νέου Ἰακωβίνου»... Ὅμως μιά σειρά ἀπό γεγονότα τήν καθιστοῦν πιό γρήγορη, πιό ἀπότομη καί πιό ἀπόλυτη, δημιουργώντας ἀγεφύρωτο χάσμα ἀνάμεσα στήν παλιά καί τή νέα πραγματικότητα.

Ι. Τά εἰδικά γεγονότα

1. Ἡ μεγάλη πυρκαγιά τοῦ 1917. Ἡ πυρκαγιά τοῦ 1917 εἶναι τό συμβολικό σβήσιμο τῆς παλιάς Θεσσαλονίκης καί οὐσιώδης παράγοντας ὑλικῆς καί ἠθικῆς κατάρτισης τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τῆς. Χαρακτηριστικά ἔχει λεχθεῖ⁵:

«Ἡ πολυεθνική Θεσσαλονίκη τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα, ἀπίθανο κράμα ἀνατολίτικου εὐδαιμονισμοῦ κι εὐρωπαϊκοῦ δυναμισμοῦ, ὡραία σάν τή Σεβίλλη, τό Τολέδο, τήν Κόρδοβα, ἐξαφανίστηκε μιά γιά πάντα. Μιά σύγχρονη Βαβέλ, ὅπου οἱ Ἕλληνες, Ἑβραῖοι, Τούρκοι κάτοικοί τῆς συμπύρνονταν μέ τίς μητροπολιτικές καί ἀποικιακές στρατιές τῆς Ἀντάντ, κοσμοπολιτική, γοητευτική, αἰσθαντική, εἶχε μεταβληθεῖ σέ σωρούς στάχτης! Οἱ φλόγες δέν ἔκαναν διάκριση ἀνάμεσα στό καλύβι τοῦ φτωχοῦ καί στό ἀνάκτορο τοῦ πλουσίου, στό καφέ - σαντάν καί στή συναγωγή, στό τζαμί καί στήν ἐκκλησία».

Ἡ ζώνη πού ἀποτελοῦσε τόν ζωτικό χώρο λειτουργίας τοῦ ἐβραϊκοῦ πληθυσμοῦ ὑπῆρξε ἀναμφισβήτητη ἐκείνη πού πλήγηκε πιό πολύ καί ἡ ἰσραηλιτική Κοινότητα ἐκείνη πού δοκιμάστηκε περισσότερο, τόσο ἀπό ἀπόψεως ἀριθμοῦ πυροπαθῶν ὅσο καί ἀπό ἀπόψεως ὑλικῶν ζημιῶν. Παρ' ὅλη τήν ὑλική βοήθεια (τόσο τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης ὅσο καί ξένων κρατῶν καί ἰδιωτῶν) τό πλήγμα ἦταν ἀνεπανόρθωτο, ἀφοῦ ὁ ζωτικός χώρος πού προαναφέραμε σβήνει σ' ἓνα μερόνυχτο. Ἀκολουθεῖ, ἐκτός ἀπό τήν ἐξαθλίωση καί ὁ διασκορπισμός τοῦ ἐβραϊκοῦ πληθυσμοῦ σέ διάφορους συνοικισμούς (μέ ἀποτέλεσμα νά χαθοῦν οἱ παραδοσιακές ἱστορικές ἐνορίες).

Ἔτσι, οἱ βασικότερες συνέπειες τῆς πυρκαγιᾶς συνοψίζονται στά ἑξῆς σημεία:

— Χιλιάδες οἰκογένειες ἔχασαν ξαφνικά οἰκονομίες αἰῶνων καί στερημένες ἀπό κάθε μέσο ἐπιβίωσης, ἀνα-



Ἐπιμνημόσυνο δέση τό 1945 στό ἐρειπωμένο νεκροταφεῖο μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς πόλεως.

ζήτησαν καινούργια τύχη σέ ἄλλα μέρη (κυρίως στή Γαλλία καί στήν Ἀμερική).

— Ἀκόμα καί ἡ ἰουδαϊκή ἐλίτ, σαγηνευμένη ἀπό τήν πόλη τοῦ φωτός, ἐγκαταλείπει τή Θεσσαλονίκη, ὅπου εὐδοκίμησε γιά αἰῶνες.

— Χωρίς οἰκονομική ἄνεση καί χωρίς πνευματική καθοδήγηση, ἀποπροσανατολισμένο κι ἔχοντας ἀπό τή μιά μέρα στήν ἄλλη χάσει τήν πρωτοκαθεδρία σέ ζωτικούς τομεῖς λειτουργίας τῆς πόλης, τό ἐβραϊκό στοιχεῖο σβήνει.

Κατά τή γνώμη μας, ἡ θεομηνία αὐτή ὅλως ἐπέσπευσε θεαματικά τήν ἀναπόφευκτη φθορά καί δέν ἦταν, ὅπως γενικά πιστεῦεται⁶ ὁ καθοριστικός παράγοντας παρακμῆς τοῦ ἐβραϊκοῦ στοιχείου.

2) Ἡ ἀφίξη τῶν προσφύγων τό 1922 ἀλλάζει τελειῶς τό πληθυσμιακό σκηνικό τῆς πόλης: ὁ πληθυσμός τῆς ὁμοιογενοποιεῖται, γίνεται κατά 90% ἐλληνικός, μέ τήν ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν (ἀποχώρηση τῶν Τούρκων καί ἀφίξη πολύ περισσοτέρων Ἑλλήνων προσφύγων ἀπό τίς χαμένες πατρίδες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας). Τό ἐλληνι-

4. Ἀπ. Παναγιωτόπουλος, «Ἡ ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης», (ἐκδ. «Ρε-κός», Θεσσαλονίκης 1982).

5. Ἀ. Νάρ, «Τά τραγούδια μας».

6. Π.χ. Α. Νάρ. «Οἱ Συναγωγές τῆς Θεσσαλονίκης - Τά τραγούδια μας», σ. 79.

Ἡ μονοδιάστατη ἔκφραση παράγοντας παρακμῆς τῆς Θεσσαλονίκης

κό στοιχείο καταπτομένο μέσα ἀπὸ τὸν ἀγῶνα του γιὰ ἐπιβίωση στὴ νέα πατρίδα, γίνεται ἔντονα ἀνταγωνιστικό καὶ δὲν ἀφήνει πολλὰ περιθώρια στὸν ἤδη ἐξασθενημένο ὕλικό καὶ ἠθικό ἐβραϊκό πληθυσμό.

Τὸ 1922 σημαίνει καὶ τὸ οὐσιαστικό τέλος τῆς Θεσσαλονίκης - 'Εβραιούπολης' ἡ πόλη χάνει τὴν ἐβραϊκὴ σφραγίδα της, ὅπως λέει χαρακτηριστικά ὁ Ι. Νεχαμά⁷. Ὁ ἀφανισμός τοῦ 1943 ἦταν ἀπλῶς ὁ θλιβερός ἐπίλογος στὰ 400 χρόνια ἱστορίας τῶν 'Εβραίων στὴν πόλη, ἀφοῦ ἡ ζωτικὴ κοινότητα εἶχε πάψει νὰ ἐπηρεάζει καθοριστικά τὴν τύχη τῆς πόλης πολὺ πρὶν...

3) "Ἀρρηκτα συνυφασμένες μὲ τὸ πέρασμα στὸν ἐθνικισμό οἱ ρατσιστικές προκαταλήψεις. Στὴν Ἑλλάδα ὑπῆρξε, ἀλλὰ σὲ πολὺ πιο περιορισμένη κλίμακα ἀπ' ὅ,τι σὲ διάφορες δυτικὲς χώρες (ὅπως π.χ. στὴ Γαλλία, Γερμανία, ἡ ἀκόμη Κεντρικὴ Εὐρώπη) ἀντισιμιτισμός. Εἶναι γνωστά τὰ γεγονότα τοῦ Κάμπελ κατὰ τὸ 1931, πού προκάλεσαν ἄλλη μιὰ μαζικὴ ἐξοδὸ 11.000 περίπου 'Εβραίων παρὰ τὴν Ἀμερικὴ καὶ τὴν Παλαιστίνη. Ἐκτός ἀπὸ τὰ παραπάνω γεγονότα (πού εἶναι χαρακτηριστικὰ ρατσιστικῆς βίας), εἶναι σίγουρο πὼς ὑπάρχουν καὶ στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, ὅπως καὶ ἄλλοι, διαδόσεις καὶ προκαταλήψεις πού προβάλλουν τὴν εἰκόνα τοῦ πλουσίου 'Εβραίου, τὴν ταύτισή του μὲ τὴ χρηματικὴ δύναμη κ.λπ. καὶ προκαλοῦν ἀρνητικὴ στάση πού φυσικά δὲν συμβάλλει στὴ γόνιμη συνύπαρξη περασμένων χρόνων.

Αὐτές οἱ προκαταλήψεις, εἶναι βέβαια ἐγγενεῖς στὴ νέα πραγματικότητα, πού κατὰ τὴ γνώμη μας ὑπῆρξε ὁ καθοριστικός λόγος ἀτονίας τῆς γόνιμης πολυπολιτισμικότητας — δημιουργοῦ τῆς ἀκμῆς τῆς πόλης (πέρα ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα γεγονότα ἐπίσπευσης).

Θὰ ἀναφερθῶ στὸν οὐσιαστικότερο — κατὰ τὴ γνώμη μου — λόγο τοῦ ραγδαίου ἀφανισμοῦ τῆς ἰδιαίτερης τῆς ἀκμῆς τῆς Θεσσαλονίκης. Πρόκειται γιὰ τὸ πέρασμα στὴν ἐθνικὴ (μονοδιάστατη) ἔκφραση.

Ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ., ἦταν παράδειγμα κρατικῆς ὁργάνωσης μὲ βασικὴ τὴ θρησκευτικὴ διαφορὰ: διέφερε ὁμως ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ Δύση λόγω τῆς ἀνοχῆς της ὡς πρὸς τὸν ἰουδαϊσμό καὶ τὸν χριστιανισμό. Ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ δυνατότητα εὐδοκίμησης καὶ τῶν ἄλλων ἐκφράσεων (καὶ ὄχι μόνο τῆς κυρίαρχης μουσουλμανικῆς). Χαρακτηριστικό κέντρο αὐτῆς τῆς πολυδιόστασης ἦταν ἡ Θεσσαλονίκη.

Ἡ Θεσσαλονίκη, ὅπως προαναφέρθηκε, εἶχε στό τέλος τοῦ 19ου αἰ. βασικό χαρακτηριστικό τὴν πολυπολιτισμικότητα, πού ἐπέτρεψε τὴν πνευματικὴ προσφορὰ ὅλων τῶν ἐκφράσεων μέσα ἀπὸ τὴν ἁρμονικὴ τους συνύπαρξη: πράγμα πού ἀναμφισβήτητα ὁδήγησε στὴν ἀκμὴ τῆς πόλης (μαζί μὲ μιὰ σειρά εὐνοϊκὲς συνθήκες, ὅπως προνομιοῦχος γεωγραφικὴ θέση, πολιτικὴ συγκυρία ἐποχῆς κ.λπ.). **Τὸ ἀναπτυξιακὸ κλίμα ὥθει τὴν ὀρίμανση τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας.** Ἡ πορεία πρὸς τὴν ἐθνικὴ ἔκφραση (πορεία στὴν ὁποία πρωτοστατεῖ ἡ ἐβραϊκὴ διανόηση), εἶναι ἡ φυσιολογικὴ ροὴ τῶν πραγμάτων. Ἀπὸ τὴ γόνιμη πολυπολιτισμικότητα, ἀναζωπυρώνονται ὁ ἰσωνισμός, ὁ νεοτουρκισμός καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα. Τὸ σημαντικό στοιχεῖο εἶναι ἐπομένως ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴ θεοκρατίαν στὴν ἐθνικὴ ἔκφραση — πού στηρίζεται οὐσιαστικά στὴν ἔννοια τῆς «Φυλῆς» (παλιότερα, ὁ ὅρος σήμαινε τὴν οἰκογενειακὴ καταγωγή καὶ δὲν χρησιμοποιόταν σὲ



Τύπος κατακόμβης. Ὑπῆρχαν πολλὰ δειγμάτων σὲ ἓνα τμήμα τοῦ παλαιοῦ νεκροταφείου. Οἱ Ἑβραῖοι ἔθαβαν ἐκεῖ κατὰ πρόταση τοῦ Ραββίνου τους.

ἐθνικὸ πλαίσιο: ἡ ἐθνικὴ φυλὴ εἶναι δημιουργήμα τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας). Ἡ ρατσιστικὴ θεωρία γίνεται κυρίαρχη ἰδεολογία ἡδὲ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. Ἡ φυσικὴ φυλετικὴ κατάταξη, γίνεται κυρίαρχη καὶ χρησιμεύει στὴ δικαιολόγηση τοῦ καινούργιου status quo (στὴ δικαιολόγηση τῆς ἀποικιακῆς ἐκμετάλλευσης ἢ τῆς ἐγχώριας ἐκμετάλλευσης τῶν «φύσει» ἀνίκανων - ἰδεολογικῶν μειονοτήτων στὰ πλαίσια μιᾶς χώρας...).

Τὸ 1912, ἡ Θεσσαλονίκη περιέρχεται στὴν ἑλληνικὴ κυριαρχία. Ἀπὸ τίς ἐθνικὲς ἐκφράσεις πού γεννήθηκαν στὴν πόλη, ἐπικράτησε φυσικὰ ἡ ἑλληνικὴ. Ὅμως ἡ πολιτικὴ συγκυρία πού κατέστησε δυνατὴ τὴν ἐπικράτηση αὐτὴ ἦταν ἀναμφισβήτητο: χρειαζόταν ὅλο τὸ σθένος καὶ ἡ ἱκανότητα ἐλιγμοῦ τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὴ διατηρήσει (δεδομένου ὅτι ὁποιαδήποτε πολιτικὴ ἔκφραση ἦταν δυνατόν νὰ βρεῖ ὁπαδούς μέσα στὸ πολιτισμικὸ μωσαϊκὸ τῆς πόλης) δὲν ἦταν φυσικὰ ἐποχὴ ὅπου θὰ μπορούσε νὰ εὐδοκίμησει ἀκίνδυνα ἡ ἰδέα τῶν πολλαπλῶν πνευματικῶν κοιτιδῶν στὰ πλαίσια ἐθνικῆς χώρας (γιατί ἡ ἴδια ἡ ἐθνικὴ ὑπόσταση θὰ κινδύνευε τότε νὰ χαθεῖ...). Ὁ ἑλληνικὸς ἐθνισμός στρεφόταν πρῶτα ἐναντίον τοῦ Τούρκου. Ἡ νέα κυβέρνηση ἔσπευσε νὰ διασφαλίσῃ στοὺς Ἑβραίους τῆς πόλης (περί τίς 70.000) ἂν ὄχι ὅλα τὰ παλιὰ τους προνόμια, τουλάχιστον ὁρισμένα βασικά δικαιώματα (π.χ. τὸ δικαίωμα νὰ δουλεύουν κατὰ τὴν Κυριακὴ ἀργία — κάτι πού δὲν ἐπέτρεπαν ἄλλες κυβερνήσεις, ἡ βουλγαρικὴ π.χ. καὶ πού καταργήθηκε καὶ στὴν Ἑλλάδα τὸ 1925 — ἢ τὴ δυνατότητα ἐνδυνάμωσης πολιτιστικῶν ἔργων κ.λπ.). Ὁ Ἀρχιρραββίνος Μείρ ἦταν γενικά εὐχαριστήμενος (παρ' ὅλο πού γεννιόταν τώρα τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας πού δὲν εἶχε ποτέ ἀπασχολήσει τὴν Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα). Τόσο ὁ βασιλιάς Γεώργιος καὶ ὁ διάδοχος ὅσο καὶ ὁ Βενιζέλος,

7. «Histoire des Israélites de Salonique».

Ἡ μονοδιάστατη ἔκφραση παράγοντας παρακμῆς τῆς Θεσσαλονίκης

ὑποσχέθηκαν προστασία καί δήλωσαν ἐκτίμηση στήν Κοινότητα (καί βέβαια ἀνάλογα μέ τίς πεποιθήσεις τῶν μελῶν τῆς αὐτῆς τῆς τελευταίας ἄρχισαν νά σχηματίζονται φιλικές ἀναλόγως περισσότερο μέ τή μία ἢ τήν ἄλλη πλευρά...).

Παλιότερα ἡ Κοινότητα εἶχε ἀντιμετωπιστεῖ σάν ὁλόκληρη (ὅπως ὅλοι οἱ ἀλλοθρησκοί τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας)· δηλαδή πέρα ἀπό τίς ἐπίσημες συναλλαγές μέ τήν τουρκική διοίκηση καί πού ἀφοροῦσαν κυρίως θέματα φορολογίας ἢ καλῆς λειτουργίας, ὑπῆρχε αὐτονομία σ' ὅλους τοὺς ὑπόλοιπους τομεῖς (γλώσσα, σχολεῖα, θρησκευτικά δικαστήρια, κοινωφελή ἔργα, ἐσωτερική διοίκηση...). Ἡ νεοτουρκική ἐπανάσταση καθιστᾷ ὅλους τοὺς ὑπῆκόους Τούρκους (ἀφοῦ ὑποτίθεται πῶς ἡ θρησκεία δέν ἐπαιζε πιά σημαντικό ρόλο μέσα στά ἀστικά ἰδεώδη...). Μέ τήν ἀπελευθέρωση, ὅλοι οἱ κάτοικοι πῆραν ἑλληνική ὑπηκοότητα. Ξέρουμε ὅμως, ὅτι ἡ ἐθνική ἑλληνική ἰδεολογία (χαρακτηριζόμενη ἀπό μεγάλη συμμικτικότητα θεωροῦσε ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῆς ἑλληνικότητας, τόν Χριστιανισμό). Γιά τή λαϊκή συνείδηση, ὁ ἀλλόθρησκος, δέν ἦταν "Ἕλληνας". Ἐχουμε δηλαδή ἀπό τή μία τή λογική ἀνάγκη ἔνωσης ὅλων στή νέα ἐθνική οἰκονομία στό ὄνομα τῆς ἰσότητας (πράγμα πού ἀπορρίπτει τήν ἰδιαίτερη μεταχείριση ἢ τίς ἰδιαίτερες προνομιακές καταστάσεις...)· καί ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τή λαϊκή αὐτή ἀντίληψη, τόν ἐπίσημο ὅρο τῆς ἑλληνικότητας, καθώς καί μία σειρά νομοθετικῶν ρυθμίσεων (π.χ. ἐπαναφορά τοῦ Κώδικα τοῦ Ἰουστινιανοῦ στίς ἀστικές ὑποθέσεις) πού δέ συμπορευόταν στήν ἐντέλεια μέ τή νέα πραγματικότητα.

Ἀνακεφαλαιώνοντας, ἀναφέρουμε τὰ ἐξῆς βασικά σημεία:

Ἡ μετάβαση ἀπό τό ἕνα κοινωνικό σύστημα στό ἄλλο, συνεπαγόταν ἀναγκαστικά:

1) Σέ γενικό πλαίσιο — τή σημαντικότητα τῆς φυλετικῆς - ἐθνικῆς κατάταξης (οἱ διάφοροι ἐθνισμοί, προβάλλουν πάντα τή φυσική ἀνωτερότητα τῆς ἐθνότητας πού ἐκφράζουν) — τή μονοδιάστατη ἔκφραση (δεδομένου ὅτι ὁ ἐθνικός πολιτισμός, θεωρεῖται ἀπό τήν ἀστική ἰδεολογία σά μοναδικό - φυλετικό δημιούργημα)· παράλληλες ἰσάζεις πολιτιστικές ἐκφράσεις δέν εἶναι σύμφωνα μ' αὐτή τή λογική δυνατές.

2) Εἰδικά γιά τή Θεσσαλονίκη. Δέν ἐπρόκειτο ἀπλά γιά μετάβαση ἀπό τό ἕνα κοινωνικό σύστημα στό ἄλλο· (Ἀποθεοκρατία στόν ἐθνισμό) οὔτε μόνο γιά ἀπελευθέρωση ἀπό ξενικό ζυγό· ὑπῆρχε καί τό πρόβλημα τῶν ἀντιθετικῶν πιά (κι ἀναγκαστικά) ἐθνικῶν ἐκφράσεων (καί τό πέρασμα σέ δεύτερη μοῖρα — δεδομένων καί τῶν ἀντικειμενικῶν παραγόντων πού προαναφέρθηκαν — τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητας...).

Μέ τήν ἀπελευθέρωση ἀπό τόν τουρκικό ζυγό καί τήν ἐνταξί της στήν ἑλληνική πραγματικότητα, ἡ Θεσσαλονίκη ἔχανε μιά κάποια σχετική αὐτονομία της, πού ἦταν κι ἕνας ἀπό τοὺς παράγοντες ἀνάπτυξής της πέρα καί παράλληλα ἀπό τίς πορεῖες τῶν διαφόρων κέντρων.

Ἡ συνάρτηση ὅλων αὐτῶν τῶν παραγόντων εἶχε σάν ἀποτέλεσμα **ταυτόχρονα τήν ὀρίμανση τῆς ἐθνικῆς ἐκφρασης, ἀλλά καί τόν μαρasmus τῆς γόνιμης συνθετικότητας, πράγμα πού ὁδήγησε στήν παρακμῆ τῆς πόλης**· κι αὐτό γιατί ἕνα ἀπό τὰ σημαντικότερα στοιχεῖα της δέν μπορούσε πιά, ἀκριβῶς καί παράδοξα λόγω τῆς νέας πραγματικότητας — πού ὅμως βοήθησε κατά πολύ νά δημιουργηθεῖ — νά ὁλοκληρωθεῖ ὅπως πρίν. Πρόκειται, κατά τή γνώμη μας, γιά μιά μοναδική ἱστορική περίπτωσή παρακμῆς, πού δημιουργήθηκε ἀπό τίς ἴδιες τίς συνθήκες τοῦ ἐξαστισμοῦ πού εἶχε ὁδηγήσει στήν ἀκμή της.

(Ἀνακοίνωση στό Συνέδριο «Οἰκονομική Ἀνάπτυξη καί Προοπτική τῆς Θεσσαλονίκης, στίς 29 Νοεμβρίου 1985)



Θεσσαλονίκη: Ἰσραηλιτικό Νεκροταφεῖο.



Θεσσαλονίκη: Δεξαμένη νερού ἐγκατεστημένη στήν αὐλή τοῦ μεγάλου κοινοτικού σχολείου Ταλμούδ Τορά. Ἡ δεξαμένη ἔγινε μέ δαπάνη τοῦ Ἰσάκ Ἀμαράτση, τῆς γενιάς τοῦ ἱατροῦ Μωσέ Ἀμαράτση.

ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΝΕΟΤΟΥΡΚΩΝ

Ἀναμνήσεις Θεσσαλονικιοῦ

Θά ἀναφέρω ἓνα γεγονός πού ἀφορᾶ στήν ἐβραϊκή κοινότητα τοῦ 1908, ὅταν κηρύχθηκε τό περιβόητο «Χουριέτ» ἀπό τοὺς Νεότουρκους.

Ὡς γνωστόν οἱ Νεότουρκοι, μέ ἐπικεφαλῆς τοὺς Μ. Κεμάλ, Ταλαάτ, Ἐμβέρ, ξεκίνησαν ἀπὸ τῆ Θεσσαλονικῆ καὶ ἀνέτρεψαν τὸν σουλτάνο Ἀβδούλ Χαμίτ, τὸν ὁποῖο μετέφεραν στὴ βίλλα Ἀλλατίνι παρὰ τὸ Ντεπώ. Μετὰ τὴν ἐπικράτησή τους οἱ Νεότουρκοι κάλεσαν τίς ἐθνότητες πού ζοῦσαν στήν τότε Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία νά ἐκλέξουν τοὺς ἀντιπροσώπους τους καὶ νά τοὺς στείλουν στό Κοινοβούλιο. Μέ τὴν κήρυξη τοῦ «Χουριέτ» σήμανε καὶ τὸ τέλος τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα. Οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας πίστεψαν στίς διακηρύξεις τῶν Νεοτούρκων γιὰ μιὰ μεγαλύτερη ἐλευθερία καὶ ὑποδέχθηκαν μέ χαρά, τραγούδια καὶ χορούς τὸ νέο καθεστῶς. Ἀργότερα, ὅμως, ἀπεδείχθη ὅτι ἔπесαν στήν παγίδα τῶν Νεοτούρκων καὶ τίποτε ἄλλο.

Τώρα, τί ἔγινε στὴ Θεσσαλονίκη; Ἡ στρατιωτικὴ τουρκικὴ μουσικὴ παίζοντας ἐμβατήρια καὶ ἀκολουθούμενη ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ὄχλο ἐπισκέπτονταν ἓνα - ἓνα τὰ σπίτια τῶν πασάδων καὶ προυχόντων Τούρκων καὶ τοὺς καλοῦσαν νά ἀναγνωρίσουν τὸ Χουριέτ. Ὅσοι τὸ ἀνεγνώριζαν εἶχε καλῶς, ὅσοι ὄχι συλλαμβάνονταν καὶ τοὺς κρεμοῦσαν πάνω στὴν ἄνω πόλι ἀπὸ τὰ πλατάνια πού ὑ-

πῆρχαν ἐκεῖ, τὴ γνωστὴ περιοχή Σάν Τσινάρ (= τουρκιστὶ πλατάνια). Μία - μία οἱ Κοινότητες τῆς Θεσσαλονίκης, Ἕλληνες, Σέρβοι, Ἀλβανοὶ κ.λπ. ἀναγνώρισαν τὸ νέο καθεστῶς. Ἡ Ἑβραϊκὴ Κοινότης, πού ἦταν καὶ ἡ πολυπληθέστερη, δὲν εἶχε ἀναγνωρίσει ἀκόμη τὸ νέο καθεστῶς. Μιά ἡμέρα ὁ πάπος μου Σπύρος Κωνσταντίνου - Δαμιανοῦ, ὁ ὁποῖος διέμενε στήν ὁδὸ Μισδραχῆ (πού εἶχε τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπὸ τὸ 1905, ὅταν ὁ ἱατρός Μισδραχῆ τὴν ἔφτιαξε σάν δρόμο προσπελάσεως ἀπὸ τὴν Τζαντέ ντέ βέντε, σημερινή Β. Ὁλγας, πρὸς τὸ νοσοκομεῖο Χίρς πού μόλις τότε εἶχαν γίνει τὰ ἐγκαίνια του μέ δωρεὰ τοῦ Αὐστριακοῦ Ἑβραίου βαρὼνου Χίρς πρὸς τὴν Ἑβραϊκὴ Κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης, συνάντησε ἓναν φίλο του Ἑβραῖο, τὸν μακαρίτη τώρα Σουμουέλ, πού χάθηκε μέ τὴ γυναῖκα του Βίδα στό Ἰουσεβίτς τὸ 1943 καὶ τὸν ρώτησε: «Κύριε Σουμουέλ, τί θὰ κάνετε ἐσεῖς μέ τὸ Χουριέτ; Ἀκόμα δὲν τὸ ἀναγνωρίσατε καὶ εἴστε οἱ μόνοι νομιζῶ». Ἀπάντησε ἐμπιστευτικά: «Music Spyro mira te va dirir una cosa, ma no digas a ninguno nada. Esto Huriet non es bueno y para nosotros y para vosotros. (Μετάφραση γιὰ τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν Ladino: «Κύριε Σπύρο, θὰ σοῦ πῶ ἓνα πράγμα, ἀλλὰ κοίταξε νά μὴν πείς σέ κανέναν τίποτε, αὐτὸ τὸ Χουριέτ δὲν εἶναι καλὸ οὔτε γιὰ μᾶς οὔτε καὶ γιὰ σὰς».

Μέ ἄλλα λόγια, οἱ μόνοι πού δὲν ἔπесαν στήν παγίδα

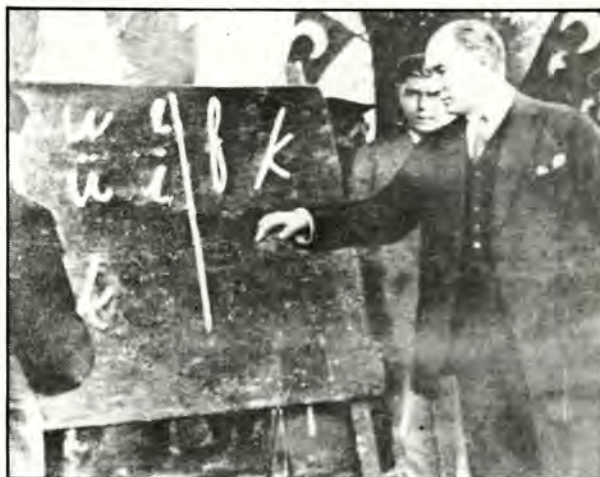
Οί Έβραίοι τῆς Θεσσαλονίκης καί τό κίνημα τῶν Νεοτούρκων



τῶν Νεοτούρκων ἦσαν οἱ Έβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ὁποῖοι τούς εἶχαν καταλάβει ὅτι φοροῦσαν προσωπεῖο, ὅπως ἀποδείχθηκε ἀργότερα μέ τίς σφαγές καί τή γενοκτονία τῶν Ἀρμενίων καί τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τό 1922. Πλὴν, ὅμως, ἔπρεπε καί οἱ δύστυχοι Έβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης νά πάρουν θέση ἀπέναντι στό νέο καθεστῶς.

Ἀναγκαστικά, λοιπόν, τό τότε συμβούλιο τῆς Έβραϊκῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης, μέ πρόεδρο τόν Καραάσσο, ὄρισαν μιά ἡμέρα γιά νά συγκεντρωθοῦν οἱ Έβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης στή σημερινή πλατεία Ἐλευθερίας, πού ἦταν τό τέρμα τῆς ὁδοῦ Σαμπρή Πασά (σημερινῆς Ἐλ. Βενιζέλου). Ὁ μακαρίτης Σουμουέλ, ὁ ὁποῖος ἐργαζόταν στίς δουλειές τοῦ Σαούλ Μοδιάνο καί ἦταν γείτονας τοῦ πάππου μου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μισδραχῆ, τόν κάλεσε νά πᾶνε μαζί στή συγκέντρωση. Ὁ πάππος μου δέχθηκε καί πῆγαν μαζί. Συγκεντρώθηκαν πολλές χιλιάδες Έβραίων τῆς Θεσσαλονίκης καί ἀπό ἓνα μπαλκόνι βγῆκε ὁ πρόεδρος Καραάσσο γιά νά καλέσει τόν λαό νά ὀρκιστοῦν πίστη στό νέο καθεστῶς. Καί ὁ Καραάσσο ἀρχισε ὡς ἑξῆς: «A sucuenta millones di Ottomanos liones juramos» (Δηλαδή «σέ πενήντα ἑκατομμύρια ὀθωμανικά λεοντάρια ὀρκιζόμαστε»)*. Ἀπό κάτω, ἐκτός ἀπό τό juramos, πού σημαίνει «ὀρκιζόμαστε», ἀκούστηκαν καί πολλά «jugamos», πού σημαίνει «παίζουμε»... Αὐτό υπέπεσε στήν ἀντίληψη τοῦ παπποῦ μου, ὁ ὁποῖος φεύγοντας ἀπό τή συγκέντρωση μέ τόν φίλο του Σουμουέλ τόν ρώτησε ἂν ἀκουσε

καλά τό «jugamos». Αὐτός τό ἐπιβεβαίωσε γελώντας... «Σοῦ εἶπα, Σπύρο, ὅτι ἐμεῖς οἱ Έβραῖοι δέν θέλουμε τό Χουριέτ, γιατί εἶναι κακό γιά ὅλους μας. Καί ὁ μακαρίτης Σουμουέλ εἶχε ἀπόλυτο δίκιο, γιατί ὅλοι οἱ ἄλλοι χριστιανικοὶ λαοὶ ἔπесαν στήν παγίδα, ἐνῶ οἱ Έβραῖοι, διορατικοὶ καί προσεκτικοὶ δέν ἔπесαν. Γιά ἀκόμα μιά φορά φάνηκαν ἐξυπνότεροι. Τήν ἄλλη ἡμέρα τῆς συγκεντρώσεως ἡ τουρκική ἐφημερίδα «Σελανίκ» ἔγραψε γιά τή συγκέντρωση καί τόν ὄρκο τῶν Έβραίων πρὸς τό Χουριέτ, χωρίς νά ἀντιληφθεῖ τά ἄλλα.



Ὁ Κεμάλ Ἀτατούρκ εἰσήγαγε τό νέο τουρκικό ἀλφάβητο.

Ἡ ἀφήγηση εἶναι τοῦ παπποῦ Σπύρου Δαμιανοῦ πρὸς τή γιαγιά μου Χρυσή καί τή γειτόνισσά τους Μαρία Μπουλούζα, μιά πανέξυπνη Ἑλληνίδα ἀπό τό Βάβδο Χαλκιδικῆς, ἡ ὁποία ἦταν τῆς ἀπόλυτης ἐμπιστοσύνης τῆς οἰκογένειας Μοδιάνο στή βίλλα IDA καί ὁμιλοῦσε ἀπταιστα τά ἰταλικά, γαλλικά, ἰσπανοεβραϊκά καί τουρκικά! Ἡ ἀνωτέρω ἦταν γενική οἰκονόμος τῆς βίλλας IDA στή γωνιά Μισδραχῆ καί Β. Ὅλγας καί πολύ ἀγαπητή στήν κυρία Μοδιάνο, ἡ ὁποία τήν ἐκτιμοῦσε πάρα πολύ.

Ἐλευθέριος Γιουλούντας

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ

Τό *χρονογράφημα*
«Ὁ Δεκάλογος ἐν Οὐρανοῖς»
πού δημοσιεύθηκε στό προηγούμενο
φύλλο τοῦ περιοδικοῦ μας
εἶναι τοῦ Μπάμπη Ἀννίνου
ἀπό τό βιβλίο του
«Ἀττικά Ἡμέραι», Ἀθήναι 1894

* Γιά τά 50.000.000 ὀθωμανικά λεοντάρια ἐννοοῦσε ὁ Καραάσσο ὅτι σέ τόσους ὑπολογίζονταν τότε ὁ πληθυσμός τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.



Ἀντάρτες στο Βουνό τό 1943: Σαμπεταί Βαράνο (ἀρ. 1), τό ζεύγος Φανή (ἀρ. 2), Λέων Ματαλόν (ἀρ. 3), Ματίλδη Μασαράνο γνωστή μέ τό ψευδώνυμο «Κατίνα» (ἀρ. 4), καί Μάρκο Καραάσο, ὁ ὁποῖος ἀργότερα σκοτώθηκε σέ μιά μάχη ἐξω ἀπό τήν Ἔδεσσα (ἀρ. 5).

Τό Ἑβραϊκό

Τοῦ κ. Μάρκου Βαφειάδη

Η Θεσσαλονίκη εἶχε τή μεγαλύτερη ἑβραϊκή κοινότητα τῆς Ἑλλάδας, ἴσως πάνω ἀπό 50.000. Βασικά χωρίζονταν σέ δύο «κατηγορίες»: στούς πλούσιους Ἑβραίους, ἐμπόρους πού μερικοί τους ἦταν καί μεγαλέμποροι, καί στούς ἐργαζόμενους, βασικά ἐργάτες καί στήν πλειοψηφία τους καπνεργάτες, καπνεργάτριες καί φορτοεκφορτωτές. Οἱ σχέσεις ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς δύο κατηγορίες Ἑβραίων, λόγω τῆς ἐθνικοθηρησκευτικῆς τους διαφορετικότητας καί «ἀπομόνωσής» τους σέ ξεχωριστοῦς χώρους κατοικίας ἀπό τόν ὑπόλοιπο περίγυρο (στή Σαλονίκη π.χ. τά ἑβραϊκά, ἡ ἑβραϊκή συνοικία) πιστεύονταν πώς ἦταν σχέσεις ἀλληλεγγύης καί κοινῶν ἐπιδιώξεων. Αὐτό, ὅμως, ἀπό τήν πρώτη ματιά, ἀπλουστευμένη, διαδοσιακή στόν κόσμο. Στήν οὐσία ἦταν, ἐκτός ἀπό τήν ἐκμετάλλευση τοῦ ἐργοδότη ὅπως καί σ' ὀλόκληρη τήν ἐργατική τάξη, σχέσεις μιᾶς ξεχωριστῆς κατηγορίας ἐκμετάλλευσης καί ἐξάρτησης.

Ἔνα ἀπό τά πολλά παραδείγματα: ἀπό παράδοση — ὅπως λέγαν οἱ ἴδιοι — ἑβραιοπούλα πού δέν εἶχε σάν προίκα, ἐκτός ἀπό τά ρουχικά καί ἕνα καλά ἐπιπλωμένο δωμάτιο (κι ὅταν ἀκόμα δέν εἶχε δωμάτιο ἔπρεπε νά 'χει

τά ἐπιπλα), δέν μπορούσε νά παντρευτεῖ. Καί, σχεδόν ὅλη ἡ προίκα ἀποκτιόνταν μέ πίστωση πού ἔκαμνε ὁ Ἑβραῖος ἔμπορος (σέ εἶδος ἢ σέ χρῆμα) στήν οἰκογένεια τοῦ κοριτσιοῦ καί κατ' αὐτό τόν τρόπο ὅλοι οἱ Ἑβραῖοι ἔμποροι εἶχαν ἀπό κάμποσες οἰκογένειες ὁ καθένας σάν μόνιμους πελάτες τους καί τά λεφτά τους τά παίρναν πίσω μέ δόσεις, βέβαια καί μέ τόν ἀνάλογο τόκο, ἰδιαίτερα στά χρηματικά δάνεια. Καί ἦταν σίγουροι ὅτι θά πάρουν τά λεφτά τους, γιατί, κατά κανόνα, ἡ κοπέλα ἢ κοπέλες τῆς ἐργατικῆς οἰκογένειας πού χωρίς ἄλλο δούλευε στήν παραγωγή, δέν ὑποχρεώνονταν νά δίνει λεφτά στό σπίτι, ἀλλά μέ τό μεροκάματο πού 'παίρνε ξεφλοῦσε τίς δόσεις γιά τά βερεσέ τῆς προίκας τῆς. Τό ἴδιο γίνονταν καί μέ τό χτίσιμο τῶν σπιτιῶν στό συνοικισμό, ἀλλά γιά λογαριασμό πιά τοῦ οικογενειάρχῃ, εἴτε ὅλης τῆς οἰκογένειας.

Ὅτι αὐτό τό κατεστημένο εἶχε διαμορφωθεῖ σ' ὅλο τό φάσμα τῶν ἐθνικοθηρησκευτικῶν καί ἐθνικοπαραδοσιακῶν σχέσεων καί διατηροῦνταν, καθόλου δέν ἀνταποκρίνονταν στούς σκόπιμα καλλιεργούμενους χαρακτηρισμούς καί στή διάχυτη ὑπόνοια γιά τά περί «πᾶς Ἑβραῖος καί πλούσιος», «Ἑβραῖος ἔμπορος», «Ἑβραῖος τοκογλύφος», «Ἑβραῖος καταφερτζής». Ὁ ταξικός δια-

χωρισμός ανάμεσά τους ήταν όχι λιγότερο έντονος και αποτελούσε μέρος του συνολικού ταξικού περιγύρου στον οποίο ο εργαζόμενος Έβραϊος ήταν ένταγμένος σαν δουλεπτής και γκρεμιστής της ταξικής κοινωνίας. 'Ισως και γιατί ήταν διπλά εκμεταλλεζόμενος, ο Έβραϊος εργαζόμενος, μιά από την περιβόητη έβραϊκή «άλληλεγγύη» — εκμετάλλευση από Έβραϊο καπιταλιστή - τοκογλύφο — και μιά από τον καθημερινό του εργοδότη, γι' αυτό χρειάζεται η τοποθέτησή του και στο αγωνιστικό επίπεδο.

Εργάτες στην καταπιλητική τους πλειοψηφία, ήταν οργανωμένοι στο κλαδικό τους σωματείο και όχι σπάνια αποτελούσε τη μαχητική του πρωτοπορία. Παράδειγμα οι Έβραϊοι καπνεργάτες και καπνεργάτριες. Τόσο στις καθημερινές κινητοποιήσεις μέσα και έξω από το εργοστάσιο όσο και στις απεργιακές, είχαν, σχεδόν πάντα, όχι απλώς συμμετοχή αλλά και μαχητική. Προπαντός οι Έβραιοι, όπως έβαλλαν και όλες οι άλλες εργάτριες, πολλές φορές ήταν πιότερο μαχητικές απ' ό,τι οι άνδρες. Δύσκολα έβρισκες Έβραϊο εργάτη ή εργάτρια απεργοσπάστη.

Παρά το γεγονός ότι, κατά τη μετά τον Μπεναρόγια περίοδο, δεν εμφανίστηκαν ίδιας έμβλειας έβραϊκά στελέχη, ή πολιτική έπιρροή του κόμματός μας ανάμεσα στους Έβραίους ήτανε πάνω από το μέσο ποσοστό απ' ό,τι στους άλλους χώρους, παρά τις διακυμάνσεις που παρουσίαζε κατά καιρούς, όπως έβαλλαν και στον άλλο πληθυσμό, παρά τις τρομοκρατικές μεθόδους που έφαρμοζε εναντίον τους ή άρχουσα τάξη και μιά απ' αυτές ήταν και το ξεχωριστό έκλογικό τμήμα γιά τους Έβραίους. 'Η σοβαρή αυτή πολιτική έπιρροή είχε και ανάλογες θετικές έπιπτώσεις κομματικά και στους άλλους τομείς τους μαζικούς. Προσωπικά π.χ. δεν θυμάμαι περίπτωση που να 'χε διαλυθεί δλωσδιόλου ή κομματική όργάνωση των Έβραίων είτε της Νεολαίας, με εξαίρεση ίσως την Τεταρταυγουστιανή περίοδο. Καί ή έφημερίδα «'Αβάντι», παρά τις σοβαρές οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζε, έβγαίνε σχεδόν τακτικά και όχι σπάνια με απλήρωτη προσωπική δουλειά στελεχών, όπως ο Κοέν, ο Τζαχών, ο Καζές και άλλοι.

Η κατοχική τραγωδία τους

Από τά τέλη άκόμα του 1941 είχε άρχισει ή άνασυγκρότηση της κομματικής όργάνωσης των Έβραίων. Στά 1942 άναπτύχθηκε πιό πολύ και στά 1943, όταν πιά μπήκε σ' έφαρμογή τό έγκληματικό χιτλερικό σχέδιο γιά όλοκληρωτική έξόντωση των Έβραίων, τό κύριο πρόβλημα που άπασχολούσε όλη την έβραϊκή κοινότητα, και φυσικά και την κομματική όργάνωση, ήταν τά ειδικά μέτρα που άρχισαν νά παίρνουν οι γερμανοφασίστες καταχτητές στά 1942 κατά των Έβραίων. Καί πρώτα ήταν ότι ύποχρέωνε τον κάθε Έβραϊο νά φέρει πάνω του τό διακριτικό άστρο και τό δεύτερο ή έπιτήρηση της έφαρμογής των μέτρων από τους ίδιους τους Έβραίους, από διορισμένα από τους καταχτητές άτομα με καθήκοντα άστυνομίου, ύπόλογου άπέναντι στις άρχές κατοχής. 'Η προσπάθεια της κομματικής όργάνωσης Θεσσαλονίκης (και της κομματικής όργάνωσης των Έβραίων) νά άντιδράσουν στά μέτρα αυτά με κινητοποιήσεις και διαμαρτυρίες, με έπίδωξη την κα-

θολική άρνηση νά φέρουν τό άστρο και νά μή δεχτεί κανένας Έβραϊός τό ρόλο του χωροφύλακα, δεν βρήκε άπήχηση. Καί σέ μικρό χρονικό διάστημα τό μέτρο όλοκληρώθηκε με μιά σιωπηρή συγκατάθεση σαν τό μικρότερο κακό, που ήταν και τό μοτίβο της άντιδραστικής διοίκησης της κοινότητας.

Οι ίδιοι οι Έβραϊοι είχαν γίνει άγνώριστοι. Τίποτα δεν τους είχε μείνει από τους πρώτους έαυτούς τους. Από πρωτοπόρους και μαχητικούς άγωνιστές τους έβλεπε άπογοητευμένους και άδρανείς. Κι όχι μόνον αυτό. Σέ ξάφνιαζε ή συμπεριφορά των Έβραίων — διορισμένων και έθελοντών — που τους είχε άναθέσει ο φασίστας καταχτητής τό ρόλο του χωροφύλακα ανάμεσα στους όμοεθνείς τους. Στην έκτέλεση της άποστολής τους με θρασύτητα και άπονιά ξεπερνούσαν και τους ίδιους τους φασίστες καταχτητές, που τους καθοδηγούσαν. "Ότι οι Γερμανοφασίστες σαν τελικό τους σκοπό είχαν τό όλοκληρωτικό ξερίζωμα των Έβραίων, άμφιβολία γι' αυτό δεν είχαν οι Έβραϊοι κομμουνιστές. Καί ή Κ.Ο. Θεσσαλονίκης άρχίζοντας από τό 1942 και μέχρι τή μέρα που τους κλείσανε στά γκέτο και σέ συνέχεια στό συρματοφραχτό στρατόπεδο σέ χώρο κοντά στό σιδηροδρομικό σταθμό και άρχισε ή μηματική τους μεταφορά στην Πολωνία — τότες ήταν άγνωστο γιά που τους πάνε, πάντως τουλάχιστον έγώ δεν τό θυμάμαι — δεν έπαψε νά προτείνει σειρά από μέτρα γιά τή σωτηρία όσο μπορούσε πιό πολλών σαν άτομα και κατά οικογένειες. 'Ιδιαίτερα, μόλις ήρθε στη Σαλονίκη, τον Φλεβάρη του 1943, ή λεγόμενη «ειδική ύπηρεσία Ρόττεμπεργκ» και άρχισε ή καταγραφή της περιουσίας των Έβραίων και ή άπογραφή τους, ή όργάνωση πρότεινε νά μήν πουλήσουν όσο όσο τά έπιπλα και άλλα τους πράγματα αλλά ένα μέρος της τυχόν περιουσίας τους νά τά παραδώσουν σέ όργανωμένους Έλληνες γιά φύλαξη και τους ίδιους νά τους «σκορπίσει» χωριστά, άκόμα και κατά οικογένειες σέ διάφορες περιοχές, όπου θά μπορούσαν νά 'ταν σέ ασφάλεια. Πρότεινε σέ συνέχεια νά τους βοηθήσει, τουλάχιστον τά παιδιά τους — μικρά και μεγάλα — νά τά έμπιστευτούν σέ ελληνικές οικογένειες έξω από τή Σαλονίκη και σέ περιβάλλον άγνωστο που θά 'ταν σέ ασφάλεια.

Κανένα απ' αυτά και άλλα, ίδιου χαρακτήρα μέτρα, που προσπάθησε νά βάλει σ' ένέργεια ή κομματική όργάνωση δεν έφερε άποτέλεσμα. Τό τελευταίο ήταν όταν βάλαμε στην κομματική τους όργάνωση νά δηλώσουν τά μέλη του Κόμματος που θένε νά πάνε στό βουνό. Δήλωσαν καμιά 75 - 80 άτομα. Τους χωρίσαμε σέ τρεις όμάδες. Με συνδέσμους, μιά νύχτα ξεκίνησε ή πρώτη όμάδα γιά τό βουνό. Άρκετά είχαν προχωρήσει όταν, άγνωστο πώς, μαθεύτηκε ότι όλους τους Έβραίους τους συγκεντρώνουν σέ χώρο συρματοφραχτό κοντά στό σιδηροδρομικό σταθμό. Έκει και κώλωσαν. Δεν τους χρειάστηκε και πολλή σκέψη. Άποφάσισαν νά γυρίσουν πίσω, κοντά στους δικούς τους με τή δήλωση: «Ξέρουμε πώς πάμε γιά χαμό, αλλά τό καθήκον μας είναι νά 'μαστε κοντά στους δικούς μας, με τις οικογένειές μας, και άς χαθούμε μαζί τους». Έτσι, έκτός από πεντ' έξι που δεν είχαν οικογένειες, όλοι οι άλλοι γύρισαν και μπήκαν στό συρματοπλέγμα. Γλίτωσε κανένας τό θάνατο; Ποιός ξέρει!

Από τά Άπομνημονεύματα, τόμος 2ος (1940 - 1944), έκδόσεις «Νέα Σύνορα», Άθήνα 1985



Αλεξάνδρεια: Το Γενικό Προξενείο της Ελλάδος.

Οί Έβραιοί στήν 'Αλεξάνδρεια

Ύπό τὸ βιβλίον τοῦ Ἡρ. Λαχανοκάρδη: **Παλαιὰ καὶ Νέα 'Αλεξάνδρεια**. — Σύντομος ἱστορικὴ ἀνασκόπησις τοῦ 'Αλεξανδρινοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὰ τελευταῖα 50 ἔτη — ('Αλεξάνδρεια: Βιβλιοπωλεῖον Σπ. Γρίβα, 1927), στὸ κεφάλαιον «Τὸ θέατρον εἰς τὴν 'Αλεξάνδρειαν» (σελ. 221 - 223) περιλαμβάνονται καὶ τὰ ἑξῆς γιὰ τὰ νεώτερα τότε θέατρα:

Η «'Αλάμπρα» ἰδρυθεῖσα ἀπὸ τὸν ὁμογενῆ, Ἑβραῖο τὸ θρήσκευμα **Σόλ. Κονελιάνο** τὸ 1907 εἰς τὸ γήπεδον Καζούλη, παρὰ τὸν Σταθμὸν Ραμλίου, ὅπου ἦτο ἕως τότε ἐγκατεστημένον τὸ γυμναστήριον τοῦ Ὁμίλου τῶν Φιλάθλων.

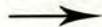
Τὸ θέατρον αὐτό, τὸ ὁποῖον ἀνῆκει σήμερον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἱδρυτοῦ, τὸν μοναδικὸν μας Ἑλληνα θεατρῶν κ. **Μπετίνο Κονελιάνο**, ἔχει οἰκοδομηθῇ καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς νεωτέρας τέχνης. Πρό παντός διακρίνεται διὰ τὴν θαυμασίαν ἀκουστικὴν του. Ἀπὸ τῆς σκηνῆς τῆς «'Αλάμπρας» παρήλασαν κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν οἱ μέγιστοι τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν ξένων θιάσων καὶ οἱ διασημότεροι καλλιτέχναι τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, τῶν ὁποίων οὔτε τὰ ὀνόματα δέν εἶναι δυνατόν

ν' ἀναφέρομεν, διότι θὰ ἐχρειαζόμεθα πολλὰς σελίδας.

Ἐπίσης ὁ ἴδιος Κονελιάνο ἱδρύσας καὶ ἄλλο θέατρον - Καζίνο, τὸ «'Εδέμ», εἰς τὴν αὐτὴν σχεδὸν περιοχὴν καὶ ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου εἶναι σήμερον τὸ «Καζίνο Ριβιέρα». Εἰς τὸ θέατρον αὐτό, κατεδαφισθέν κατὰ τὰ ἀρχὰς τοῦ πολέμου, ἔπαιξαν μόνον ἰταλικοὶ θιάσοι καὶ θιάσοι ποικιλιῶν.

Παραπλευρῶς τῆς Ριβιέρας ὑπάρχει ἕτερον θέατρον, τὸ «Κουρσάλ», ἰδρυθέν πάλιν ἀπὸ τὸν κ. Κονελιάνο μετὰ τὸν πόλεμον καὶ μεταβληθέν τελευταίως εἰς κινηματογράφον. Ἐπαιξαν εἰς αὐτό διάφοροι ἑλληνικοὶ καὶ ξένοι θιάσοι, μεταξύ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ θιάσος τῆς Κυβέλης.

Εἰς τὴν προκυμαίαν τοῦ ἀνατ. λιμένος καὶ ἐναντι τοῦ Ξενοδοχείου Οὐϊντσὸρ ἱδρύσας κατὰ τὸν πόλεμον δύο



Ἡ διύλεξις τοῦ κ. Α.Ε. Κοέν ἐν 'Αλεξάνδρειᾳ:

Αλεξάνδρεια 27 Νοεμβρίου 1934. Ὁ διακεκριμένος Ἰσραηλῆτης δημοσιογράφος, περιοδεύων ἀνταποκριτὴς γαλλικῶν ἐφημερίδων κ. Α. Ε. Κοέν ἔκαμε, τὴν Κυριακὴν 25 τρέχοντος εἰς τὴν εὐρεῖαν ἐπὶ τούτῳ αἰθουσῶν τοῦ Γαλλικοῦ Λυκείου, λίαν ἐνδιαφέρονσαν διυλέξεις μὲ θέμα: «Ἑλλάς - Αἴγυπτος - Παλαιστίνη ἀένυοι πηγαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ». Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διαλέξεων ἐγένετο προβολὴ ἑλληνικῶν εἰκόνων, ἡ δὲ κ. Ἀδελίνη Νοχέκ ἐτραγουδῆσεν ἑλληνικά ᾄσματα. Τὴν ἐν λόγῳ διύλεξιν εἶχον ἀναλάβει ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ὁ Παναγιώτατος Πατριάρχης Μελέτιος Μεταξάκης, ὁ Αἰδεσιμώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Δαβὶδ Πράττο, οἱ γε-

νικοὶ πρόξενοι Ἑλλάδος καὶ Γαλλίας κ. κ. Διαμαντόπουλος καὶ Ζεριέ, οἱ πρόεδροι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας.

Ὁ ἐπιφανὴς ὁμιλητὴς ἀφ' οὗ ἀνέπτυξε τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐξύμνησε τὸ ὑπέροχον ἑλληνικὸν πνεῦμα, καταλήξας εἰς πραγματικὸν ὕμνον τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος. Ἀκολουθῶς ἀνέλυσε τὸ θέμα του εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν πολιτισμὸν τῆς Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης καταχειροκροτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου του ὅπερ εἶχεν ὑπερπλήρῳσεν τὴν αἶθουσαν.

(Περιοδικὸν «Ἡ φωνὴ τοῦ Ἰσραὴλ», Δεκέμβριος 1934)

Οί Έβραίοι στην 'Αλεξάνδρεια

άλληπαλλήλως θέατρα ό κ. Μ. Καραγιάννης, έχων ως συνεργάτην τον τόν Σπ. Άντιπαν. Τό πρώτον έξ αυτών τό «Κονκόρντια», όπου κατά περιόδους έπαιξαν έλληνικοί θίασοι, ύφίσταται καί μέχρι σήμερα, μεταβληθέν πρό όλίγων έτών εις «ντάντσιν». Τό άλλο, «τά Όλύμπια», όπου έπίσης έπαιξαν έλληνικοί θίασοι, τής Μαρίκας Κοτοπούλη, τής Έγκελ κ.λπ., δέν ύπάρχει πλέον σήμερα, κατεδαφισθέν πρό τεσσάρων - πέντε έτών.

Μεταξύ των νεωτέρων θεάτρων πρέπει ν' αναφερθεί τό θερινόν τοιοῦτο «Λούνα Πάρκ» έν 'Ιβραημία, τό όποϊον πρό του πολέμου έλειτούργει μάλλον ως κήπος ή έξοχικόν κέντρον υπό τήν διεύθυνσιν του Παν. Σαββίδη. Κατόπιν μετά τόν πόλεμον τό παρέλαβον οί Π. Πανάγος καί Εύστ. Θεοδοσιού (ό τελευταίος απέχώρησε πρό τινος) καί τό μετέβαλον εις ωραίον πράγματι θερινόν θέατρον, τό όποϊον κυρίως ειργάσθη πολύ κατά τά έτη του πολέμου. Έπαιξαν εις αυτό έκ περιτροπής οί θίασοι Νίτσας Ράλλη επί σειράν έτών, Χρ. Τσερίνη, Φύρστ - Ροζ. Νίκα, Γονίδη, Βεάκη - Νέζερ, Είρ. Βασιλάκη, Ν. Μηλιάδη, Σαμαρτζή - Μηλιάδη καί τελευταίως έφέτος ό θίασος Όλυμπίας Ριτσιάρδη - Φ. Σαμαρτζή. Είς τό θέατρον «Λούνα Πάρκ» έπαίχθησαν διά πρώτην φοράν καί όλαι σχεδόν αί έπιτόπιοι έπιθεωρήσεις, γραφείσαι από 'Αλεξανδρινούς.

Η μεγάλη κατά τά τελευταία έτη έξέλιξις του «Λούνα Πάρκ» όφείλεται κυρίως εις τόν ιδιοκτήτην του κ. Πανάγον, όστις ούκ όλίγα έδαπάνησε διά νά τό έξωραΐσει καί όστις εις τά δύσκολα χρόνια δέν έδίστασε νά ύποστηρίξει διά μεγάλων χρηματικών ποσών τούς θιάσους, ίνα τούς συγκρατήσει.

Άλλο θερινόν θέατρον παραπλεύρως του «Λούνα Πάρκ» εις τόν κήπον του Ξενοδοχείου «Ελβέτσια» ίδρυθέν πρό έξ περιπού έτών από τόν Τηλ. Λεπενιώτην δέν έζησε πολύ, καίτοι έπαιξαν εις αυτό αρκετά καλοί θίασοι, όλoi ζημιωθέντες ή καί διαλυθέντες.

Τό θερινόν θέατρον «Μπελβεντέρε» παρά τόν Σταθμόν Ραμλίου, ίδρύθη μετά του όμωνύμου καζίνο από τήν Έταιρείαν «Κράουν Μπρέβερ», μετά τήν μέγαν πόλεμον. Σήμερα διευθύνεται από τόν κ. Φούτζιο. Άξίζει νά αναφερθεί ιδιαίτερος τό θέατρον αυτό, διότι εκεί μέ-

σα έπαιξαν κατά προτίμησιν έλληνικοί θίασοι.

Τό νεώτατον των ύπαρχόντων έν 'Αλεξανδρεία χειμερινών θεάτρων, τό «Μωχάμετ Άλη» επί τής όδου Ροζέτης, ίδρυθέν υπό του κ. Κορντάχη δέν έχει ένδιαφέρον από έλληνικής άπόψεως, διότι εις αυτό δέν έπαιξαν ιδικοί μας θίασοι.

Έν τέλει κλείομεν τό κεφάλαιον τουτο σημειώνοντες χάριν τής ιστορίας τά έξής θέατρα: Θέατρον του Κήπου Ροζέτης, κατεδαφισθέν ήδη, αλλά σημειώσαν πολλάς καλές εποχάς, ίδια διότι έδόθησαν εις αυτό μεγάλοι έορταί καί έσπερίδες. Θέατρον «Μπελβύ», αρχικώς Καζίνο καί ήδη αίθουσα κινηματογράφου, όπου έπαιξαν περιοδικώς διάφοροι μικροί έλληνικοί θίασοι. Καί, τέλος, καζίνο - θέατρον Λυών, παρά τόν παλαιόν Σιδηροδρομικόν σταθμόν, όπου έπαιξαν από του 1910 έπι τινα έτη διάφοροι λαϊκοί έλληνικοί θίασοι καί τό όποϊον έγινε κατόπιν κινηματογράφος, καί, τέλος, κατέρρευσε, μή ύφιστάμενον πλέον.

Έπίσης στη σελ. 326 του ίδιου βιβλίου καί μέ τίτλο «Ισραηλιτική - Κερκυραϊκή Άδελφότης» περιλαμβάνονται τά κάτωθι:

Έλληνικώτατον Φιλανθρωπικόν Σωματεϊον, τό όποϊον άποτελείται από Ισραηλίτας τής Κέρκυρας, Έλληνας τήν έθνικότητα, τήν γλώσσαν, τά ήθη καί έθιμα.

Ιδρύθη ένταῦθα πρό είκοσι περίπου έτών, πρώτος δέ αυτού πρόεδρος, παραμείνας μέχρι σχεδόν του θανάτου του πρό τινων έτών, ύπήρξεν ό Ραφαήλ Ναχμίας, γνωστός 'Αλεξανδρινός μεγαλέμπορος. Έκτοτε έξελέγη καί είναι μέχρι σήμερα πρόεδρος ό τραπεζίτης Μεγύρ Βεντούρα, όστις μεριμνά τόσον διά τήν είσπραξιν των τακτικών συνδρομών των ύπερογδοήκοντα μελών, όσον έπίσης καί διά τήν πραγματοποίησιν του άλληλοβοηθητικού καί φιλανθρωπικού σκοπού τής Άδελφότητος.

Η Άδελφότης διαθέτει σήμερα θετικόν κεφάλαιον, κατατεθειμένον εις Τραπεζας, άνω των χιλίων λιρών, έχει δέ άνακηρύξει από τινων έτών έπίτιμον αυτής πρόεδρον τόν έγκριτον όμογενή δικηγόρον κ. Άμ. Μπατίνο, όστις έχει προσφέρει ύπέρ τής προαγωγής του Σωματείου πολυτίμους όντως ύπηρεσίας, λόγω του επαγγέλματος του καί τής κοινωνικής του θέσεως.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Οί πρώτοι έργατικοί νόμοι ύπήρξαν στόν 'Ιουδαϊσμό

Του Donald B. Williams

Οταν έξετάζουμε παλιά νομικά συστήματα καί ιδιαίτερα εκείνα πού προκύπτουν από τόν 'Ιουδαϊσμό, διαπιστώνουμε ότι ό άποκαλούμενος «πρωτόγονος» νόμος παρείχε καλύτερη προστασία στό άτομο καί τήν κοινωνία από όσο οί σύγχρονες νομοθεσίες.

Παρόλη τήν πολιτιστική άνάπτυξη πού έχει σημειωθεί σέ άλλους τομείς, ή πρόοδος στόν τομέα τής Νομικής δέν μπορεί νά θεωρηθεί σάν τίποτε παραπάνω από τήν έπιστροφή σέ προγενέστερους χρόνους καί τήν προσαρμογή ή τήν υιοθέτηση αρχαιοτέρων νόμων, γιά τήν παροχή τής άπαιτουμένης σέ κάθε έποχή προστασίας πρός τό άτομο καί τήν κοινωνία.

Η παρατήρηση αυτή ισχύει άκόμη περισσότερο γιά τήν Έργατική Νομοθεσία. Χρησιμοποιώ τόν όρο «έργα-

τική νομοθεσία» παρά τόν παλαιότερο όρο «άφέντης καί ύπηρετης».

Η γλώσσα τής Νομικής άντικατοπτρίζει σέ κάθε έποχή τή σκέψη καί τή συνείδηση τής κοινωνίας. Τήν έποχή πού έχρησιμοποιείτο ό όρος «άφέντης καί ύπηρετης», ίσχυαν διαφορετικές κοινωνικές άντιλήψεις. Δέν έχει κάποιος παρά νά θυμηθεί τά όσα έχει διαβάσει γιά τίς βικτωριανές οίκοδομές, μέ τά «άνω» καί τά «κάτω» διαμερίσματά τους, πού άντικατοπτρίζουν τήν κοινωνική τάξη πού έπικρατούσε τότε.

Σέ πιό πρόσφατους χρόνους ό όρος «άφέντης καί ύπηρετης» φαίνεται νά καταργήθηκε, άντικαθιστάμενος από άλλους όρους, όπως «έργοδότης» καί «έργαζόμενος», ή «διοίκηση» καί «έργατικό δυναμικό».

Οἱ πρῶτοι ἐργατικοὶ νόμοι στὸν Ἰουδαϊσμό

Ἡ διαφοροποίηση στὴν ὁρολογία ἀντικατοπτρίζει καὶ ἐκφράζει τὶς διαφοροποιήσεις στὴ σκέψη καὶ τὶς ἀντιλήψεις μας. Αὐτὸ δὲν εἶναι κάτι τὸ καινοφανές. Ἡ παλαιότερη ἀναφορά σὲ «ὕπνρητη» καὶ «ὕπνρησία» μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ παρεμφερεῖς ἀντιλήψεις σὲ ἀρχαιότερους πολιτισμούς, ὅπως ὁ ἰουδαϊκός, ὁ ἐλληνικὸς ἢ ὁ ρωμαϊκός.

Ἡ ἐβραϊκὴ λέξη γιὰ τὸν «ὕπνρητη» εἶναι **ἐβεντ**, γιὰ δὲ τὴν ὑπνρησία εἶναι **ἀβοντά**. Οἱ ὅροι καίτοι ἐπιφανειακὰ δείχνουν πρωτόγονοι, κάλυπταν καὶ τὶς ἐννοιες πού σήμερα γνωρίζουμε ὡς ὑπνρητής ἢ δούλος (**ἐβεντ**) καὶ ὑπνρησία ἢ δουλειά (**ἀβοντά**).

Ὑπάρχει μιὰ ἄλλη πτυχή πού ἀποδεικνύει τὴν τότε λαϊκὴ ἀντίληψη καὶ ἀφορὰ τὴ θρησκευτικὴ «ὕπνρησία». (Πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ἐδῶ ὅτι καὶ στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα χρησιμοποιοῦμε τὴν ἴδια λέξη γιὰ ἀμφότερες τὶς ἐννοιες).

Ὁ ὅρος **ἀβοντά** ἀναφέρεται ἐπίσης στὴ θεία λατρεία, τὴν προσευχὴ καὶ τὶς τελετουργεῖες πού τελοῦντο στὸ ναὸ καὶ σ' ἄλλους χώρους. Ἐδῶ βρίσκω τὸν πρῶτο συσχετισμὸ μεταξύ **θρησκείας** καὶ **ἐργασίας**, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ δουλειά ἢ ἡ ἐργασία νὰ ἀποκτᾷ στὴν ἰουδαϊκὴ θρησκεία καὶ νομοθεσία, τὴν ἀξιοπρέπεια ἐκείνη πού, ὡς φαίνεται, δὲν ὑποστηρίζετο ἀπὸ ἄλλα θρησκευτικὰ ἢ νομικὰ συστήματα: κατὰ τὴν ραββινικὴ περίοδο, ὁ Ἰλλέλ ἦταν ἕνας ξυλοκόπος καὶ ὁ Σαμμάι ἕνας οἰκοδόμος.

Μιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες ἀναφορὲς περὶ ἐργατικῆς νομοθεσίας ὑπάρχει στὸ Δευτερονόμιο (24:14), «Δὲν θέλεις ἀδικῆσαι μισθωτὸν πτωχόν καὶ ἐνδεῆ, ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ἢ ἐκ τῶν ξένων σου τῶν ἐν τῇ γῇ σου, ἐντὸς τῶν πυλῶν σου».

Θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι τὸ χωρίο αὐτὸ τῆς Γραφῆς δὲν παρείχε μόνον αὐτὸ πού σήμερα γνωρίζουμε ὡς «προστασία τοῦ ἐργαζομένου», ἀλλὰ θέσπισε κι ἕνα νόμο πού ἀπαγόρευσε τὶς διακρίσεις γιὰ φυλετικούς ἢ ἐθνικούς λόγους. (Πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι ἡ Ἀγγλία μόλις στὰ 1970 ἐνσωμάτωσε στὸ νομοθετικὸ της σύστημα τὴν πράξη περὶ Φυλετικῶν Σχέσεων).

Στὸ ἐπόμενο χωρίο τοῦ Δευτερονόμιου τονίζεται ὅτι ὁ ἐργοδότης πρέπει νὰ πληρώνει τὸν ἐργαζόμενο ἀμέσως

μετὰ τὸ πέρας τῆς ἡμερησίας ἐργασίας, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὴ δύση τοῦ ἡλίου. Ὑπάρχει ἕνας πρακτικὸς λόγος γιὰ τοῦτο: ὁ ἐργαζόμενος ἐπρεπε νὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀγοράσει τὶς ἀπαιτούμενες γιὰ τὴν οἰκογένειά του προμήθειες.

Ὅπως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας γνωρίσαμε τὴ μετάβαση ἀπὸ τὸ «ἀφέντης καὶ ὑπνρητής» στὸ «ἐργοδότη καὶ ἐργαζόμενος», ἔτσι καὶ μεταξὺ τῆς Βιβλικῆς καὶ τῆς ραββινικῆς περιόδου, οἱ ὅροι **ποέλ** καὶ **μελαχά** ἀπέκτησαν τὴν ἐννοια τοῦ «ἐργάτη» καὶ «ἐργασία». Οἱ ὅροι αὐτοὶ εἶναι σαφῶς πολυπλοκότεροι καὶ ἐκφράζουν τὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἀσχολούμενους μὲ τὶς Ἀνθρώπινες Σχέσεις ἐστὶν ὁ χώρος τῆς βιομηχανίας, εἴμαστε ἐνήμεροι τῆς ἐκφράσεως «ἐθιμο καὶ συνήθεια», μιὰ φράση πού χρησιμοποιεῖται τόσο ἀπὸ τὶς διοικήσεις ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς ἐργατικὲς ἐνώσεις γιὰ τὴ δικαίωση τῶν ἐνεργειῶν τους. «Ἐτοί καναμε ἐπὶ σαράντα χρόνια» δὲν ὑπάρχει λόγος γιὰ «διαφοροποιήσεις» — αὐτὸς εἶναι ὁ τρόπος διατυπώσεως τῆς παραπάνω ἀναφερομένης ἀρχῆς.

Ἐξεπλάγην ὅταν ἀνακάλυψα μιὰ ἀναφορὰ περὶ παρομοίας ἀντιλήψεως, πού ἀποτελεῖ τὴ βάση γιὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴ μεταχείριση τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, στὴν πραγματεία τοῦ Ταλμούδ «Μπάβα Μετζία», 7:1. Διαβάσαμε ἐκεῖ:

«Ὁ προσλαμβάνων ἐργάτες καὶ παραγγέλλει αὐτοὺς νὰ ἀρχίσουν (τὴν ἐργασία) ἐνωρίς τὸ πρωῒ ἢ νὰ συνεχίσουν μέχρις ἁγὰ τὸ βράδυ, ὅταν ἡ τοπικὴ συνήθεια εἶναι νὰ μὴν ἀρχίζει (ἡ ἐργασία) νωρίς τὸ πρωῒ ἢ νὰ συνεχίζεται ἕως ἁγὰ τὸ βράδυ, δὲν δικαιούται νὰ τοὺς ὑποχρεώσει (νὰ πράξουν τοῦτο). Ὅταν ἡ τοπικὴ συνήθεια ἐπιβάλλει τὴ διατροφή καὶ τὴ συντήρηση τῶν ἐργατῶν, ὁ ἐργοδότης ὑποχρεοῦται νὰ πράξει παρομοίως».

Κάθε συμφωνία ὑπάγεται στὸν σεβασμὸ τῶν τοπικῶν ἐθίμων. Παρόμοια τοπικὰ ἔθιμα πρέπει νὰ τηροῦνται καὶ ἔχουν ἰσχὺ νόμου. Ἐάν ὑπάρχει ἡ ὑποχρέωση παροχῆς διατροφῆς πρὸς τοὺς ἐργάτες, ὁ ἐργοδότης πρέπει νὰ συμπεριφερθεῖ μὲ γενναιοδωρία καὶ ὄχι μὲ μικροπρέπεια.

Στὴν παραπάνω πραγματεία τοῦ Ταλμούδ ἀναφέρεται ἡ περίπτωση τοῦ γιοῦ κάποιου ραββίνου, ὁ ὁποῖος προσέλαβε ἐργάτες καὶ συμφώνησε νὰ παράσχει σ' αὐτοὺς τροφή. Ὁ ραββίνος, ὡς ἄτομο περισσότερο προσγειωμένο καὶ ἀναμφίβολα, περισσότερο ἐνήμερος περὶ τῶν ἐπικρατούντων συνθηγιῶν, ἀντελήφθηκε ὅτι, σύμφωνα μὲ τὴν ἰουδαϊκὴ νομοθεσία, τοῦτο θὰ σήμανε τὴν ὑποχρέωση παροχῆς πλουσιοπάροχης διατροφῆς, ὅπως τὰ γεύματα πού ἀπολάμβαναν οἱ ἄνδρες τοῦ βασιλεῖα Σολομών, διαφορετικὰ ἡ ὑποχρέωση τοῦ ἐργοδότη τοῦ δὲν θὰ εἶχε εκπληρωθεῖ!

Στὶς ἐρευνές μου ἔχω διαπιστώσει ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἐργατικὸ δικαστήριο, ὅπως τὸ γνωρίζουμε σήμερα σ' αὐτὴ τὴ χώρα, (Σημείωση: ἐννοεῖ τὴ Μ. Βρετανία) ἔχει τὸ ἀντίστοιχο θεσμικὸ πλαίσιο στὴν ἰουδαϊκὴ νομοθεσία. Ὑπῆρχε ἕνα τριμελὲς δικαστήριο, μὲ ἕναν νομικῶς ἀνεγνωρισμένο «νταγιάν» (δικαστὴ) καὶ δύο ἄλλους ιδιώτες. Στὸ Ταλμούδ τὸ δικαστήριο αὐτὸ ὀνομάζετο «Μπέτ Ντίν σέλ Ἐντιγιότ».

«Τζούις Κρόνικαλ», 8.2.1985

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2-104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ. 88 39 951

Υπευθυνος συμφώνα μὲ τὸ Νόμο.
Ο Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰωσήφ Λοβιγγερ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Janusz Korczak

Janusz Korczak
im. Janusza Korczaka
rok 1985
Pierwszy raz
ANGELIKA VARELLA
zaszczytne wyróżnienie
za szczególne wartościowe
książki
pł. FILENADA FOUNDOUKIA MOU
oraz medal pamiątkowy
im. Janusza Korczaka
J. Korczak
J. Korczak
J. Korczak

Φωτοτυπία του έπαινου
πού απονεμήθηκε στην
Άγγελική Βαρελά
στη μνήμη του Korczak
από το πολωνικό τμήμα
της «Διεθνούς οργάνωσης βιβλίων
γιά τη νεότητα»
γιά το βιβλίο του
Φιλενάδα φουντουκιά μου».

Τό διεθνές βραβείο παιδικής λογοτεχνίας Janusz Korczak απονέμεται κάθε δύο χρόνια στη μνήμη του Janusz Korczak από το πολωνικό τμήμα της «Διεθνούς Οργάνωσης Βιβλίων γιά τη Νεότητα» (I.B.B.Y.) σέ βιβλία γιά παιδιά πού προτείνονται από τά τοπικά τμήματα της οργάνωσης αυτής ή άλλους συναφείς φορείς. Η άρχή έγινε τό 1979 πού ήταν, όπως θά θυμάστε, έτος του παιδιού.

Ο «Κύκλος του ελληνικού παιδικού βιβλίου», πού είναι τό ελληνικό τμήμα της I.B.B.Y., είχε προτείνει γιά τό 1985 τρία συνολικά βιβλία γιά παιδιά, σύμφωνα μέ τόν κανονισμό του βραβείου, όπως πρότειναν άλλωστε καί όλες οι άλλες χώρες. Η κριτική επιτροπή, πού αποτελείται από ειδικούς διεθνούς κύρους, μοίρασε φέτος τό πρώτο βραβείο σέ τρία παιδικά βιβλία (Ιαπωνία, Αυστρία καί Πολωνία) καί έδωσε τρεις έπαινους (Ελλάδα, Γερμανία καί Βραζιλία).

Ο ελληνικός έπαινος άφορούσε τό βιβλίο του «Φιλενάδα, φουντουκιά μου», καί μετά από πρόσκληση του πολωνικού τμήματος της I.B.B.Y. νά παραβρεθώ στην πανηγυρική τελετή πού έγινε στις 17 Νοεμβρίου, ξεκίνησα γιά τη Βαρσοβία. Τό ταξίδι αυτό σηματοδοτήθηκε όχι τόσο γιά τόν έπαινο πού πήρα όσο γιά τό ότι ο έπαινος ήταν στη μνήμη του Janusz Korczak, ενός ανθρωπιστή πού αφιέρωσε τη ζωή του στά παιδιά καί πέθανε γι' αυτά, καί στο ό τι τά βιβλία πού διακρίνονται άπηχούν τις ιδέες του.

Είναι φυσικό έδώ στην Ελλάδα νά μήν ξέρουμε πολλά γι' αυτόν τόν άνθρωπο. Στην Πολωνία όμως είναι ένας θρύλος, ένας θρύλος σ' ό,τι άφορά τά παιδιά, όπως ακριβώς είναι ο Σοπέν γιά τη μουσική καί ή Μαρία Κιουρί γιά την επιστήμη.

Η ζωή αυτού του ανθρώπου (γεννήθηκε τό 1878 καί πέθανε τό 1942) ήταν μία συνεχής κι έμπρακτη αγάπη γιά τά παιδιά, μέ άποκορύφω α τό θάνατό του τόν Αύγουστο του 1942 στους θαλάμους άερίων της Τρέμλινκα, όπου πορεύτηκε μέ τη θέλησή του, γιά νά μήν εγκαταλείψει τά διακόσια όρφανά Έβραίοπούλα πού προστάτευε στο γκέτο της Βαρσοβίας. Όπως πολλά άλλα θύματα της χιτλερικής θηριωδίας, ο Korczak δέν έχει μήτε τάφο, όπου ν' αποθέσει κανείς λίγα λουλούδια στη μνήμη του. Η μνήμη του όμως είναι διάχυτη παντού. Στην ποίηση, στη λογοτεχνία, στη ζωγραφική, στη γλυπτική, στο θέατρο, σ' όλα τά ιδρύματα καί τις παιδαγωγικές άκαδημίες πού έχουν τό όνομά του καί ασχολούνται μέ την προσωπικότητά του καί την εφαρμογή των παιδαγωγικών του ιδεών.

Η Ούνέσκο καταχώρησε έπίσημα στο καλαντάρι της τό έτος 1978 (έπέτειο των έκατό χρόνων από τη γέννησή

του) σαν «έτος Korczak» κι άκολούθησε μία πλούσια σειρά άναμνηστικών εκδηλώσεων σ' όλες τις χώρες του κόσμου, όπου υπάρχουν φίλοι της διεθνούς οργάνωσης μέ τό όνομά του.

Οι περισσότεροι μελετητές του έργου του σταματούν μέ εύλάβεια καί θαυμασμό στον ήρωικό του θάνατο καί τόν υπερτονίζουν, μά ο θάνατός του δέν θά μπορούσε νά είναι διαφορετικός. Ήταν απλούστατα τό τελευταίο σκαλοπάτι μιας ζωής άφοσιωμένης στά παιδιά. Πώς θά μπορούσε νά τά εγκαταλείψει την ώρα πού τόν είχαν περισσότερη ανάγκη, δηλαδή την ώρα του θανάτου τους.

Ο Korczak ξεκίνησε σαν παιδίατρος. Παρακολουθώντας τούς μικρούς άσθενείς του μέ ιδιαίτερη αγάπη καί προσοχή, προχώρησε σέ μία εκπαιδευτική θεωρία, πού τόν έκανε πράξη μέσα στά όρφανοτροφεία πού ίδρυσε. Δίδαξε στο έλεύθερο Πολωνικό Πανεπιστήμιο, όπου δίδασκαν σοφοί, γνωστοί γιά τις προοδευτικές τους ιδέες, καθώς καί στο Ίνστιτούτο Ειδικής Παιδαγωγικής, όπου φοιτούσαν σπουδαστές γιά σχολεία μέ άνάπηρα ή διανοητικά καθυστερημένα παιδιά.

Συγγραφέας μέ μεγάλο ταλέντο, έγραψε πάμπολλα βιβλία γιά παιδιά καί από τις ραδιοφωνικές του εκπομπές συμβούλεψε χιλιάδες νέους στά πρώτα βήματα της ζωής τους. Τό θεατρικό τους έργο «Βασιλιάς Μαθίας ο Α'», πού παίχτηκε στην Ελλάδα από τό θίασο της Ξένιας Καλογεροπούλου, είναι πλούσιο σέ προβληματισμούς κι έρωτηματικά κι ο Korczak μέσα άπ' αυτό έξηγει στά παιδιά μέ ειλικρίνεια ποιά πρέπει νά είναι ή σχέση τους μέ τούς ενήλικες. «Όχι άντιστροφή των ρόλων, μά άμοιβαία άλληλοεκτίμηση. Εάν τά παιδιά έχουν ανάγκη από σεβασμό, προσοχή κι αγάπη, έχουν ώστόσο ανάγκη καί την πείρα καί τη συμπάρασταση των μεγάλων.

Μέ την τριπλή αυτή υπόσταση, γιαντρός, συγγραφέας, παιδαγωγός, ο Korczak είχε τριπλή πρόσβαση στο σώμα, στο πνεύμα καί στην ψυχή των παιδιών. Σ' ένα από τά βιβλία του γιά τούς μικρούς άναγνώστες, άφησε τη διαθήκη του πού ήταν καί τό πιστεύω της ζωής του: «Η μεγαλύτερη εύτυχία είναι νά ζεις, νά εργάζεσαι καί ν' αγωνίζεσαι γιά νά γίνει ο κόσμος καλύτερος...».

Κι έτσι, παρ' όλο πού δέν υπάρχει τάφος γιά ν' αποθέσει κανείς λίγα λουλούδια, υπάρχουν οι ιδέες του, οι ύποτροφίες πού δίνονται στη μνήμη του στά όρφανά παιδιά πού έπιθυμούν νά σπουδάσουν, υπάρχουν τά βραβεία πού δίνονται σέ παιδικά βιβλία πού προωθούν την ιδέα του ανθρωπισμού καί της άλληλεγγύης, υπάρχουν καί οι καλές τέχνες, πού τόν άπεικονίζουν πάντα στην άγκαλιά μέ τά παιδιά, μέ μία μεγάλη έγνοια μέσα στά μάτια, μέ τά χέρια άνοιχτά, έτοιμα νά τά προστατέψει.

ΑΓΓ. ΒΑΡΕΛΛΑ
(«Μακεδονία», 3.1.1986)



עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)